

โครงการวิจัยผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน)

A Study of Community Radio Audiences (Public Sector)

เมธา เสรีธนาวงศ์

เสริมศิริ นิลคำ

ประยุทธ วรรณอุดม

นิษฐา ทรูณเกษม

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาผู้ฟังของวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ซึ่งหมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นตามเจตนารมณ์ของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับเชิงคุณภาพ ศึกษาผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ใน 6 ภูมิภาค

ผลการวิจัยในด้านลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชน พบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชน ภาคประชาชนส่วนใหญ่ในทุกภาคจะเป็นกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุ ส่วนปัญหาสำคัญในการเปิดรับคือการรับฟังไม่ชัดเจนและมีคลื่นแทรกหรือคลื่นทับกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่ชอบฟังรายการแบบสารบันเทิง ชอบลีลาการดำเนินรายการแบบพื้นบ้านหรือใช้ภาษาท้องถิ่น ชอบรับฟังเพลงลูกทุ่งหรือเพลงพื้นบ้าน นิยมรับฟังข่าวสารที่ใกล้ตัวและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้ฟัง

เมธา เสรีธนาวงศ์ (น.ศ.ม. นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชา การสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เสริมศิริ นิลคำ (น.ศ.ค. นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ประยุทธ วรรณอุดม (น.ศ.ค. นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย ราชภัฏเลย, นิษฐา ทรูณเกษม (น.ศ.ค. นิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน)” ที่คณะผู้เขียนได้รับงบประมาณอุดหนุน การวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) ในปี พ.ศ. 2554

ผลการศึกษาความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังที่มีต่อบทบาทหน้าที่ปรัชญาและหลักการดำเนินงานและการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน พบว่า ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของวิทยุชุมชนในระดับสูง โดยเฉพาะในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น และเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ผลงานของศิลปินพื้นบ้านและอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ ผู้ฟังยังมีความรู้ความเข้าใจบทบาทของวิทยุชุมชนในระดับสูง โดยเฉพาะหน้าที่ในการให้ข่าวสารและความบันเทิง การรับแจ้งเรื่องราวร้องทุกข์ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้เกิดเครือข่ายของชาวบ้าน สร้างแนวร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน

ด้านความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ฟังมีความตระหนักถึงผลกระทบของวิทยุชุมชนในระดับสูง โดยเฉพาะการที่วิทยุชุมชนทำให้สมาชิกในชุมชนสื่อสารกันมากขึ้น ช่วยผ่อนคลายเป็นสื่อที่พึ่งพาได้ ช่วยสร้างสามัคคี ส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะและเป็นสื่อทางเลือกเพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน

ผลการศึกษามีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมวิทยุชุมชนพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมด้านการก่อตั้งวางแผน และกำหนดนโยบาย และส่วนใหญ่ไม่เคยรับรู้ในการเชิญชวนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชน แต่ผู้ฟังส่วนใหญ่เคยมีส่วนร่วมด้านการเป็นผู้เฝ้าฟังความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหามากที่สุด รองลงมาคือ เป็นผู้เฝ้าฟังความโปร่งใส ความเป็นกลาง ความเป็นธรรมของเนื้อหา ส่วนผู้ฟังที่ไม่เคยมีส่วนร่วมฯ ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการตรวจสอบและการประเมิน รวมทั้งการที่คลื่นสัญญาณวิทยุไม่ชัดเจนทำให้การรับฟังลดน้อยลงจนไม่ทราบข่าวสารการเชิญให้มีส่วนร่วม ตลอดจนคนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งสถานีมาตั้งแต่ยุคแรกจึงทำให้ขาดความผูกพันกับสถานี

Abstract

This research aimed to study the audiences of community radio (public sector), referring to local radio stations which were founded according to the intention of the Constitution of the Kingdom of Thailand (B.E. 2540), using a combination of quantitative and qualitative research methods to study audiences in 6 regions.

The study found that most community radio audiences in all regions are of middle-age and elderly groups. The major problem regarding exposure is unclear transmission caused by frequency interference or overlapping. Moreover, it found that audiences generally listen to entertainment programs. They tend to like programs with homegrown styles or ones using local languages. Country music and folk music are the most popular genres. Audiences also like to listen to news that is close and related to their lifestyle.

The results concerning audiences' understanding toward the roles, philosophy, principle and existence of community radio stations showed that the audiences' understanding toward the basic principle of community radio is in a "high" level, particularly the acceptance of community radio's role as a communication tool that links local people together, and as a place to promote local artists' performance and to preserve community culture. Moreover, the audiences' understanding toward the role of community radio is in a "high" level, especially as a content and entertainment provider, a complaint unit concerning problems with the quality of life in their community, and a communication tool that builds villagers' network and alliance among communities.

The result of the study concerning audiences' awareness of the impact of community radio on the way of life, culture, lifestyle, etc. showed that audiences' awareness of the impact of community is in a "high" level, particularly the awareness that community radio enables members to

communicate more, helps audiences relaxed, becomes a reliable medium, creates unity and public consciousness, and performs as an alternative medium for self and community development.

The results concerning audiences' participation with community radio operation showed that most audiences do not participate in founding, planning and setting policy of the station, and the majority of them are never aware of the invitation to partake in the station's activities. However, most audiences have participated in monitoring and evaluating the appropriateness and accuracy of content, and monitoring whether the content is transparent, unbiased, and fair. Audiences explain that their non-participation was due to the lack of understanding in community radio's principle and role, as well as the monitoring and evaluation scheme. They add that the unclear transmission, which obstructs the exposure, prevents them from being informed of the station's activities. The research also found that people who did not participate in community radio activities since the beginning do not form any relationship with the station.

บทนำ

ปัจจุบัน “วิทยุชุมชน” ถือเป็นสื่อที่มีอิทธิพลมากในสังคมไทยและกลายเป็นช่องทางหรือเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ ผู้ชุมชนที่มีประสิทธิภาพมีเจตนารมณ์ในการกำเนิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 ตามข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ” เป็นไปตามพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการดูแลกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 มาตรา 26 ซึ่งระบุให้ภาคประชาชนเข้าถึงและเข้าไปใช้คลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ได้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 โดยการดำเนินการดังกล่าวของภาคประชาชน

ต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์สาธารณะและไม่เป็นไปเพื่อการแสวงหากำไรในทางธุรกิจ และหากภาคประชาชนยังไม่พร้อม องค์กรอิสระต้องให้การสนับสนุน จากการรับรองของกฎหมายดังกล่าวนำไปสู่การจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนอย่างแพร่หลายในทุกภูมิภาคดังเช่นทุกวันนี้

วิทยุชุมชนจึงเป็นสื่อทางเลือกใหม่ของสังคมที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนในการใช้คลื่นวิทยุเพื่อการสร้างสรรคประโยชน์แก่ชุมชนโดยอาศัยสิทธิการสื่อสารผ่านคลื่นของ “ผู้ประกอบการภาคประชาชน” สำหรับในประเทศไทย แนวคิดวิทยุชุมชนในเชิงหลักการที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง คือ “วิทยุชุมชนเป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน” กล่าวคือประชาชนต้องเข้ามาดำเนินงานวิทยุชุมชน (โดยชุมชน) รวมทั้งเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ของชุมชน) และเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน (เพื่อชุมชน) (พิรธอง รามสูต ธรรมนันท์, 2547) จากแนวคิดวิทยุชุมชนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ถูกออกแบบเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในระดับสังคมเศรษฐกิจใดองค์กรใดและคนกลุ่มวัฒนธรรมย่อยใดในชุมชน

หลักการข้างต้นสอดคล้องตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่ได้กำหนดหลักการสำคัญของวิทยุชุมชนว่าต้องประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ (1) การเข้าถึงสื่อ (access) ซึ่งหมายถึงการเข้าถึงตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ การเข้าถึงทางด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง (2) การมีส่วนร่วม (participation) คือ ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ และ (3) การจัดการด้วยตนเอง (self-management) ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง (จุมพล รอดคำดี, 2547) ซึ่งหลักการทั้ง 3 ประการดังกล่าวจะดำเนินไปได้อย่างแท้จริงนั้นย่อมเป็นผลมาจากกฎหมายและการบริหารจัดการของภาครัฐที่ส่งเสริมกิจการวิทยุชุมชน ผู้ประกอบกิจการวิทยุชุมชน

ที่มีเจตนาธรรมในการดำเนินกิจการตามหลักการดังกล่าว ขณะเดียวกันต้องเป็นผลมาจากภาคประชาชนที่มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักในความสำคัญ และมีความต้องการ เป็นส่วนหนึ่งของกิจการวิทยุชุมชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่การก่อเกิดของสถานีวิทยุชุมชนในทางปฏิบัติของสังคมไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมากลับพบว่า การดำเนินกิจการของวิทยุชุมชนประสบปัญหามานับปีการ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมและแทรกแซงจากภาครัฐ ความสับสนและไร้ทิศทางที่ชัดเจนของนโยบายสืบเนื่องจากการขาดองค์รื่กำกับดูแล อิทธิพลของทุนธุรกิจ ภาวะคลื่นแทรกและทับซ้อน การขาดการสนับสนุนทางการเงิน และการขาดการส่งเสริมทักษะและความเป็นมืออาชีพให้แก่ผู้ประกอบการ ปัญหาภาพลักษณ์ทางการเมืองของวิทยุชุมชนในการรับรู้ของของสาธารณะ ท่ามกลางกระแสการแบ่งขั้วทางการเมืองของสังคมไทย (พิรงรอง รามสูต, 2554) ปัญหาของผู้ฟังในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนกับสถานีวิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ และสถานีวิทยุธุรกิจท้องถิ่น ฯลฯ ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความสับสนแก่สังคมไทยทั้งความไม่เข้าใจต่อหลักการและการดำรงอยู่ที่แท้จริงของวิทยุชุมชนภาคประชาชน รวมถึงส่งผลกระทบต่อการตระหนักในความสำคัญและการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการวิทยุชุมชนดังตามเจตนาธรรมที่แท้จริงแห่งรัฐธรรมนูญ

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อหลักการ บทบาทหน้าที่ ปรัชญาและหลักในการดำเนินงานของวิทยุชุมชนจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการวิทยุชุมชน ด้วยความสำคัญของภาคประชาชนดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับผู้ฟังสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่ไม่มีโฆษณาในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำไปเป็นแนวทางพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของกิจการวิทยุชุมชนให้สอดคล้องกับรูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง รวมทั้งผลการศึกษาก็จะสามารถนำไปเป็นแนวทาง

ในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อวิทยุชุมชนกับภาคประชาสังคม รวมทั้งสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดทิศทางเชิงกลยุทธ์ของนโยบายการสื่อสารระดับชาติด้านวิทยุกระจายเสียงเพื่อชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อสำรวจลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟัง
2. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญาและหลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน
3. เพื่อศึกษาความตระหนักของผู้ฟังต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ
4. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ฟังต่อกิจการวิทยุชุมชน ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมินตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรมต่อสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ โดยศึกษาในด้านระดับและลักษณะการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนและตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน

วิทยุชุมชนของประเทศไทยนั้นกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ เมื่อปรากฏข้อความสำคัญในมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ที่ได้ประกาศให้ “...คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ” โดยเฉพาะมาตรา 26 วรรค 4 ที่ได้บัญญัติไว้ว่า “การจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าว ต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างผู้ประกอบการภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยจะต้องจัดให้ภาคประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ไม่น้อยกว่าร้อยละยี่สิบ” การกำหนดให้คลื่นความถี่เป็นทรัพยากรการสื่อสารของชาติ และให้ภาค

ประชาชนได้มีส่วนร่วมใช้ด้วยในจำนวนพื้นที่ร้อยละ 20 นั้นได้ก่อให้เกิดการพูดถึง “วิทยุชุมชน” และสิทธิในการเข้าถึงสื่อของภาคประชาชนในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

นิยามของวิทยุชุมชน

Chris Atton (2002) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง “Alternative Media” ได้พยายามค้นหาคำนิยามว่าด้วยความเป็นสื่อทางเลือกจากนักวิชาการด้านการสื่อสารหลากหลายกลุ่มตัวอย่าง เช่น นิยามว่าด้วยความเป็นสื่อวิทยุชุมชนในความคิดของ Hans Enzenberger (1976 อ้างใน Atton, 2002). ที่เน้นให้วิทยุชุมชน คือ สื่อที่ต้องใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ฟังกับผู้สร้างสรรค์ผลงาน (audiences and creators) และจะต้องมีการผลิตงานร่วมกัน เช่นเดียวกับ Dennis McQuail (1993) ที่ได้นิยามความเป็นสื่อชุมชนเอาไว้จากแบบจำลองการสื่อสารแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม จนกระทั่งได้คำสำคัญ 3 คำที่กำหนดความเป็นสื่อของชุมชนเอาไว้ ได้แก่ เรื่องของการมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์ และการสื่อสารแบบแนวนอน ในขณะที่นิยามของ Tim O’ Sullivan (1994) ชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสื่อวิทยุชุมชนและสื่อเสียงกระแสหลักคือ เรื่องของการปฏิบัติที่จะต้องอาศัยการผลิตแบบมีส่วนร่วม

จุดร่วมที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนจากนิยามของนักวิชาการเหล่านี้ก็คือ การให้ความสำคัญต่อเรื่อง “การมีส่วนร่วม” และถือเป็นหัวใจหลักที่มีอาจจะขาดได้ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการผลิตเนื้อหา ร่วมกันระหว่างผู้ฟังกับผู้สร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งเปรียบได้ดังตัวชีวิตในการแยกความแตกต่างอย่างเด่นชัดระหว่างสื่อวิทยุชุมชนออกจากสื่อวิทยุกระจายเสียงกระแสหลักที่เห็นได้อย่างชัดเจน

หลักการสำคัญของวิทยุชุมชน

จุมพล รอดคำดี (อ้างถึงใน วิทยุชุมชนไม่ใช่วิทยุเพื่อชุมชน, 2547) ได้เสนอหลักการสำคัญของวิทยุชุมชนตามแนวทางขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ว่ามีอยู่ 3 ประการ คือ

1. การเข้าถึงสื่อ (access) ซึ่งหมายถึงการเข้าถึงตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ

การเข้าถึงทางการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง

2. การมีส่วนร่วม (participation) คือ ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ

3. การจัดการด้วยตนเอง (self-management) ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

หลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

ผู้ดำเนินงานวิทยุชุมชนได้มีข้อเสนอร่วมกันถึงการดำเนินงานของวิทยุชุมชนว่า จะต้องอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 8 ข้อ คือ (วิทยุชุมชน : ก้าวเล็กๆ ที่ชัดเจนบนเส้นทางเสรีสื่อ, 2548)

1. จุดยืนวิทยุชุมชน ต้องยึดหลักเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 40 และพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 ซึ่งภาครัฐควรจะสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มวิทยุชุมชนที่ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาชน

2. วิทยุชุมชนต้องมีที่มา โดยคนในชุมชนร่วมกันจัดตั้งและเป็นเจ้าของคลื่น

3. วิทยุชุมชนต้องดำเนินการโดยให้ประชาสังคม มีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตเนื้อหาและเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารด้วย

4. การจัดตั้งและดำเนินการวิทยุชุมชน ต้องดำเนินการภายใต้เงื่อนไข กฎ กติกา ที่แต่ละชุมชนกำหนดขึ้นเอง

5. วิทยุชุมชนไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการแสวงหากำไรแต่ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

6. ในการดำเนินงาน ชุมชนควรมีกลไกตรวจสอบการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อป้องกันการแทรกแซงของภาครัฐกิจและการเมือง

7. ตลอดกระบวนการของการทำวิทยุชุมชน ตั้งแต่การจัดตั้ง การดำเนินงาน และการผลิตเนื้อหา รายการ ต้องปราศจากอิทธิพลและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

8. วิทยุชุมชนในแต่ละพื้นที่ อาจมีชุดความคิดหรือ

องค์ความรู้ที่แตกต่างกัน ซึ่งภาครัฐต้องยอมรับในความแตกต่าง และเคารพในกระบวนการเรียนรู้ของภาคประชาชน โดยเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ภาคประชาสังคม เพื่อนำไปสู่นโยบายสาธารณะ

หลังจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Fund Office) ธนาคารออมสิน ได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อการก่อตั้ง จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทย์ชุมชน ในปี พ.ศ. 2544 โดยเป็น วิทย์ชุมชนดำเนินนี้ สมาชิกในชุมชนจะเป็นเจ้าของสถานี่ เป็นอิสระจากสถานีวิทย์ของรัฐ และส่งเสริมให้ประชาชน ได้มีโอกาสเข้าถึงสื่อ มีส่วนร่วม และจัดการด้วยตนเองอย่าง แท้จริง

ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจ

ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ (2542) ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีการใช้ สื่อและความพึงพอใจ (uses and gratifications approach) อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่นักสื่อสารมวลชนเรียกกันว่า ทฤษฎี เชิงหน้าที่ (functional perspective) โดยตั้งอยู่บนความ เชื่อที่ว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ ต่างเกี่ยวข้องกับเชิงหน้าที่ต่อกัน ทฤษฎีการใช้สื่อและ ความพึงพอใจจึงเน้นที่การอธิบายเชิงเหตุผลต่อเนื้อง ซึ่งความต้องการ และที่มาของความต้องการ แรงจูงใจ พฤติกรรม และความพึงพอใจที่ติดตามมา

ความพึงพอใจจากการใช้สื่อสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม (Wenner อ้างถึงใน ดนุชา สติวงศ์, 2549) ได้แก่

1. Orientational gratifications หมายถึง การใช้ ข่าวสารเพื่อประโยชน์ทางด้านข้อมูลเพื่อการอ้างอิงและ เพื่อเป็นแรงเสริมอำนาจความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล กับสังคม รูปแบบของความต้องการที่แสดงออกมาได้แก่ การติดตามข่าวสาร การได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อช่วยในการ ตัดสินใจ เป็นต้น

2. Social gratifications หมายถึงการใช้ข่าวสารเพื่อ เชื่อมโยงระหว่างข้อมูลเกี่ยวกับสังคมซึ่งรับรู้จากข่าวสาร เข้ากับเครือข่ายส่วนบุคคลของปัจเจกชน เช่น การนำข้อมูล ไปใช้ในการสนทนากับผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือใช้เป็นข้อมูลเพื่อการชักจูงใจ เป็นต้น

3. Para-orientational gratifications หมายถึง กระบวนการใช้ข่าวสารเพื่อประโยชน์ในการลดหรือ ผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือเพื่อปกป้อง ตนเอง เช่น การใช้เวลาให้หมดไปเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน หรือเพื่อหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ไม่พึงพอใจอย่างอื่น

4. Para-social gratifications หมายถึงกระบวนการ ใช้ประโยชน์จากข่าวสารเพื่อดำรงเอกลักษณ์ของบุคคล หรือเพื่อการอ้างอิงผ่านตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสื่อหรือ ปรากฏในเนื้อหาของสื่อ เช่น การยึดถือผู้ที่เราชื่นชมเป็น แบบอย่างในทางพฤติกรรม

การใช้ประโยชน์และความคาดหวังต่อวิทย์ชุมชน

ธรรมชาติของวิทย์ชุมชนในข้างต้น ทำให้สามารถ ประมวลประโยชน์ของวิทย์ชุมชนจากทัศนะของคนใน ชุมชนได้ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, ม.ป.ป.) เช่น

1. วิทย์ชุมชนให้โอกาสประชาชนได้มีสิทธิแสดง ความคิดเห็นผ่านที่สาธารณะ ได้พูดในสิ่งที่อยากพูด
2. ช่วยให้ประชาชนได้รับทราบข่าวที่ต้องการทราบ
3. ช่วยให้ประชาชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับ รัฐบาล (จากแต่เดิมที่รับฟังรัฐบาลอยู่ฝ่ายเดียว) โดยเฉพาะเรื่องการแลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาชุมชน เพราะชาวบ้านจะรู้เรื่องของชุมชนดีกว่ารัฐบาล
4. ชาวบ้านสามารถใช้วิทย์ชุมชนติดตามและ ตรวจสอบการทำงานสาธารณะได้
5. ชาวบ้านสามารถใช้วิทย์ชุมชนเป็นช่องทาง ในการยกระดับคุณภาพชีวิตได้ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น การทำมาหากิน สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม ศิลธรรม การปกครอง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

6. เนื่องจากวิทย์ชุมชนได้นำเอาเรื่องราวที่เป็น ความภาคภูมิใจ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไปเล่าสู่กันฟัง ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตัวเอง และมีความมั่นใจในตนเอง

7. วิทย์ชุมชนเป็นช่องทางให้ชาวบ้านได้แสดงความ ต้องการให้โลกภายนอกได้รับรู้เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาเรื่องของการใช้สื่อและความพึงพอใจ ในวิทย์ชุมชนของผู้รับสารหรือประชาชนผู้ฟัง นอกเหนือ จากจะทำให้ได้เห็นทั้งบทบาทของวิทย์ชุมชนว่าสื่อได้ทำ

อะไรให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารหรือชุมชนแล้ว ในทางกลับกันนั้น ยังจะทำให้ได้เห็นอีกด้วย ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนทำอะไรกับสื่อหรือใช้สื่ออย่างไรบ้าง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยด้านวิทยุชุมชนนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มดังนี้

1. งานวิจัยด้านความต้องการ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์จากวิทยุชุมชน

ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังมีความต้องการรับฟังรายการวิทยุชุมชนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นและผู้จัดรายการเป็นคนในท้องถิ่น อาทิ งานวิจัยของ อนุตรา พรทวี (2544) ศึกษาความต้องการรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานครในด้านต่างๆ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาเกี่ยวกับธุรกิจค้าขายและงานบริการ โดยสัดส่วนการนำเสนอเนื้อหาส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาที่มาจากท้องถิ่น ส่วนประเภทของเนื้อหารายการส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาประเภทข่าวและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและไม่ต้องการให้มีโฆษณาในรายการวิทยุชุมชน ด้านรูปแบบรายการนั้นส่วนใหญ่ต้องการให้รายการวิทยุชุมชนมีรูปแบบนิเทศสารทางอากาศ มีความยาว 1 ชั่วโมง โดยให้ออกอากาศในช่วงค่ำ (18.00 น. เป็นต้นไป) ของทุกวัน

สำหรับงานวิจัยด้านความพึงพอใจสถานีวิทยุชุมชน ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังมีความพึงพอใจด้านเนื้อหาที่ให้ประโยชน์ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วใกล้ชิดท้องถิ่น และนำไปใช้ประโยชน์ได้ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ ปริญญา เรืองเรืองกุลฤทธิ์ (2546) ศึกษาพฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช จำนวน 400 คน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากการรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราชและใช้ประโยชน์จากเนื้อหารายการ การประกอบอาชีพทางการเกษตร การทำมาหากิน มากที่สุด และ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการในประเด็นที่ทำให้รอบรู้ขึ้นในเหตุการณ์ทั่วไปและความเคลื่อนไหวของชุมชนมากที่สุด

ดนุชา สลิวังศ์ (2549) ศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนมูลนิธิชินญญาภรณ์ (F.M. 90.75 MHz.) วัดโสมนาราม อำเภอเม็ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการในประเด็นที่นำเสนอเนื้อหารายการที่ทันเหตุการณ์ นำเสนอเนื้อหารายการที่มีสาระ ความรู้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และมีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการที่สามารถสร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายอารมณ์ และทำให้รอบรู้ในเรื่องเหตุการณ์ข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิชญา รัตนพล (อ้างถึงใน วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล, 2547) ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมการสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์ และความน่าเชื่อถือของรายการวิทยุเพื่อสังคม และชุมชน: ศึกษากรณีสถานีวิทยุชุมชน ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อตนเองจากวิทยุชุมชน คือ ข่าวสารจากรายการของสถานีวิทยุชุมชนจะมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ รายการของสถานีวิทยุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาหรืออุบัติเหตุ รายการของสถานีวิทยุชุมชนจะช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ เมื่อทำสิ่งของสูญหายและเมื่อประสบอุบัติเหตุภายในที่พักอาศัย ส่วนความคาดหวังผลประโยชน์ที่มีต่อสังคม ได้แก่ สถานีวิทยุชุมชนสามารถกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของประชาชนมากที่สุด รองลงมาคือคาดหวังว่าสถานีวิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินงานประสานกรณีมีการร้องเรียน

บัวผิน โททรัพย์ (2550) ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ที่มีต่อรายการวิทยุชุมชนชมรมเครดิตยูเนียนภาคใต้ (เครือข่ายจังหวัดสุราษฎร์ธานี) ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อรายการสุขภาพเพื่อประชาชน (อสม.) มากที่สุด โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีระดับความพึงพอใจต่อประเภทรายการ เนื้อหา

รายการ การดำเนินรายการของผู้ดำเนินรายการ วันเวลา และความยาวของรายการในระดับมาก ยกเว้นความพึงพอใจในการมีส่วนร่วม พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้รับฟังอย่างเดียวยกระดับมาก ส่วนการโทรศัพท์ขอฟังเพลงอยู่ในระดับปานกลาง และการมีส่วนร่วมในฐานะอื่นๆ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับน้อยทั้งสิ้น

ลัดดา แคนบุญจันทร์ (2553) ศึกษาพฤติกรรมการรับฟังรายการข่าวสารความรู้ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบ เอฟ.เอ็ม. 101.75 MHz. ของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจจากการรับฟังด้านดำเนินรายการมากที่สุด คือ มีลีลาการนำเสนอที่น่าฟัง เป็นกันเองกับผู้ฟังด้านรูปแบบรายการมีการนำเสนอรายการแบบเปิดสายโทรศัพท์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเข้ามาในรายการและด้านรายการที่รับฟัง คือ รายการข่าวท้องถิ่น

จากผลจากการวิจัยทั้งหมดได้แสดงให้เห็นว่า ส่วนใหญ่แล้วผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนนั้นจะรับฟังเฉลี่ยอย่างน้อยวันละไม่ต่ำกว่าครึ่งชั่วโมง โดยช่วงเวลาของการฟังจะเป็นช่วงเช้าก่อนออกไปทำงานและช่วงบ่าย ในขณะที่เนื้อหาที่ต้องการนั้น พบว่า เป็นเนื้อหาของท้องถิ่น มีความหลากหลาย นำเสนอในลักษณะของรายการข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ควรมีการโฆษณาในขณะที่รูปแบบของการดำเนินรายการ ผู้จัดควรใช้ภาษาท้องถิ่นและเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมรายการ ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากเนื้อหารายการนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพของตนเอง รองลงไปคือเพื่อการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่นๆ และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ของตนเอง

2. งานวิจัยด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังในชุมชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ในพื้นที่สามารถมีส่วนร่วมได้กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ทั้งในด้านการก่อตั้ง การดำเนินงานและ

การตรวจสอบ แต่มีส่วนร่วมได้ในรูปแบบและระดับที่แตกต่างกัน อาทิ งานวิจัยของ ภริตพร สุขโกศล (2547) ศึกษาเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า วิทยุชุมชนได้สร้างลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง คือ การสื่อสารที่สามารถโต้ตอบกันได้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารนอกจากนี้ผู้ผลิตรายการและผู้รับสารยังเป็นคนภายในชุมชนเดียวกัน จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประเด็นในการพูดคุยตามสถานที่ต่างๆ ภายในชุมชน เช่น สภากาแฟ ร้านขายของตลาด อีกด้วย

ลีลาวดี วัชรโรบล (2548) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในวิทยุชุมชน : กรณีศึกษาวิทยุชุมชนคนเมืองปทุม ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการทำงาน ผลการศึกษาวิจัย พบว่าสถานีวิทยุชุมชนคนเมืองปทุมเกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนที่ต้องการมีสื่อเป็นของตนเองเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้และเป็นไปตามอุดมการณ์ของวัตถุประสงค์การตั้งวิทยุชุมชน ที่ต้องการให้เป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน วิทยุชุมชนแห่งนี้ เป็นวิทยุชุมชนตามหลักการสากลของวิทยุชุมชน คือเกิดจากกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในชุมชน ได้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน เพื่อดำเนินการให้เป็นสื่อการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้ระบบอาสาสมัครในการดำเนินการ ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรง และทางอ้อม เป็นอิสระปราศจากการครอบงำ และแทรกแซงจากกลุ่มการเมืองกลุ่มธุรกิจ ถือเป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะ ที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสาร

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการมีส่วนร่วมที่ได้ทบทวนมานั้น มีข้อสังเกตว่า การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้รับสารจะเน้นการมีส่วนร่วมใน 4 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่ องค์ประกอบด้านผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสารและผู้รับสาร โดยที่ผู้ส่งสารหรืออาสาสมัครนักจัดรายการและผู้ฟังหรือผู้รับสารจะมีส่วนร่วม

ผ่านกิจกรรมในระหว่างการจัดรายการ เช่น การให้ข้อมูลทางโทรศัพท์หรือการสัมภาษณ์ เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม พบว่าเกี่ยวข้องกับความรู้สึกว่าวิทยุชุมชนเป็นของคนในชุมชน ตลอดจนความต้องการให้สถานีวิทยุชุมชนและชุมชนของตนเองเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีส่วนร่วมนั้นยังเป็นที่ไปด้วยความยากลำบากด้วยข้อจำกัดเรื่องความพร้อมหรือความไม่แน่ใจของคนในชุมชนเอง เรื่องงบประมาณ รวมถึงปัญหาทางเทคโนโลยี และการแข่งขันทางผลประโยชน์ระหว่างวิทยุชุมชนเนื้อแท้และวิทยุชุมชนเพื่อธุรกิจ

3. งานวิจัยด้านบทบาทของวิทยุชุมชน

การทบทวนงานวิจัยยังพบหัวข้ออื่นๆ ที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของวิทยุชุมชน อาทิ ศิวพร ศรีสมัย (2550) ศึกษาเรื่องการเชื่อมโยงสื่อเพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัล : การเชื่อมโยงสารสนเทศจากสื่ออินเทอร์เน็ตสู่วิทยุชุมชน ผลการศึกษาสภาพและบริบทการดำเนินการวิทยุชุมชนพบว่าจากช่วงเริ่มก่อตั้งวิทยุชุมชน ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบรายการโดยลดความหลากหลายเหลือเพียงรายการเพลงประกอบสาระเป็นรูปแบบรายการหลัก สถานีกลุ่มตัวอย่างแห่งหนึ่งเกิดความขัดแย้งด้านแนวคิดและรับโฆษณา ทุกสถานีประสบปัญหาอุปกรณ์ในห้องส่งเสื่อมสภาพ ขาดการระดมทุนจากชุมชน ผู้ฟังมีส่วนร่วมในสถานีลดลง นอกจากนี้ยังพบว่า วิทยุชุมชนถูกใช้เพื่อความบันเทิงมากกว่าถ่ายทอดสารสนเทศ และการอนุญาตให้มีโฆษณา 6 นาที ทำให้เกิดการสับสนด้านแนวคิด เมื่อมีสถานีวิทยุเกิดขึ้นใหม่ โดยหวังผลเชิงพาณิชย์และประโยชน์การเมือง และการสั่งปิดสถานีวิทยุชุมชนทำให้สถานีวิทยุชุมชนหลีกเลี่ยงการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล (2547) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา พบว่า ความกลุ่มตัวอย่างมีความคาดหวังต่อวิทยุชุมชนในระดับมาก นั่นคือ รายการวิทยุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ รายการวิทยุชุมชนมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้

รายการวิทยุชุมชนจะช่วยในการประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ทันทีที่มีการร้องเรียน รายการวิทยุชุมชนจะเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ รายการวิทยุชุมชนจะสามารถก่อให้เกิดจิตสำนึก การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รายการวิทยุชุมชนจะมีการบริหารงานที่โปร่งใส และรายการวิทยุชุมชนจะมีความเป็นกลางในการนำเสนอ

พัชรี กวางศิริ (2551) ศึกษาเรื่องวิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา: องค์กรชุมชนบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ผลการศึกษาพบว่า วิทยุชุมชนบ้านจำรุงสามารถเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มองค์กรชุมชนทั้ง 24 กลุ่มองค์กร ในด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการเผยแพร่ความรู้ การทำงานของกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีอยู่ในบ้านจำรุง ขยายเครือข่ายการทำงานและนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่น วิทยุชุมชนบ้านจำรุงได้เป็นสื่อกลางในการประสานการทำงานของชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอกและภายในชุมชน

นิยามศัพท์

วิทยุชุมชน หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่มุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ นอกเหนือจากการเป็นผู้ฟัง อาทิ การเป็นเจ้าของ การบริหารจัดการ การกำหนดรูปแบบเนื้อหา รายการ การร่วมผลิตรายการ ฯลฯ เพื่อเป็นสื่อที่นำเสนอรายการเกี่ยวกับชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนนั้นๆ ตามแนวคิดที่ว่า “เป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน” ซึ่งในงานวิจัยนี้เรียกว่า วิทยุชุมชน (ภาคประชาชน)

วิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ใช้ชื่อนำหน้าสถานีว่าเป็นวิทยุชุมชนอย่างไรก็ตาม แม้จะตั้งอยู่ในชุมชน แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อการหาผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจและการค้ามีการฝ่าฝืนหลักการเบื้องต้นของวิทยุชุมชน เช่น มีการโฆษณาเกินจริง ทั้งอย่างเปิดเผยและแอบแฝง ใช้เวลาโฆษณา

ใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ที่มีกำลังส่งเกินที่กำหนดไว้ รวมถึงไม่ได้ดำเนินการโดยคนในชุมชน และไม่ได้มีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

วิทยุธุรกิจท้องถิ่น หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ดำเนินการโดยเอกชน มีการจัดทะเบียนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบว่ามีเป้าหมายในการกระจายเสียงเพื่อทำธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) อย่างชัดเจน

รูปแบบการเปิดรับ หมายถึง ปริมาณ ความถี่ และลักษณะการเลือกเปิดรับเนื้อหาต่างๆ จากวิทยุชุมชนของผู้ฟัง เช่น ช่วงเวลาและสถานที่ที่เปิดรับ ประเภทรายการที่เปิดรับ กิจกรรมที่ทำในขณะที่เปิดรับ ฯลฯ

ความพึงพอใจ หมายถึง การตระหนักรู้และยอมรับของผู้ฟังว่าวิทยุชุมชนได้สนองตอบความต้องการในแต่ละด้านของตนได้ ประกอบด้วย ด้านผู้ดำเนินรายการ ด้านเนื้อหา และด้านประโยชน์ที่ได้รับความรู้

ความเข้าใจ หมายถึง ระดับความรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวิทยุชุมชนที่เก็บไว้ในความทรงจำระยะยาว ในที่นี้จะวัดความรู้ในหลักการพื้นฐาน ความรู้ในหลักการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน

ความตระหนัก หมายถึง ความรู้สึก ความคิดที่เกิดจากการรับรู้และสำนึกต่อการมีอยู่ของวิทยุชุมชนในพื้นที่อาศัยว่าส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ ของตนและคนในชุมชนในระดับใดบ้าง

การมีส่วนร่วม หมายถึง ระดับปริมาณและลักษณะของการทำกิจกรรมของผู้ฟังเกี่ยวกับวิทยุชุมชนในพื้นที่อาศัยของตน ทั้งในด้านการก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมิน ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรม ต่อสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่

ผู้ฟัง หมายถึง ชาวบ้านในทุกระดับที่มีลักษณะประชากรด้านเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ ภูมิลำเนา ฯลฯ แตกต่างกัน อยู่อาศัยในพื้นที่ที่รศมีการกระจายเสียงของสถานีวิทยุชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา และเคยมีประสบการณ์รับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับการ

วิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ฟังและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการสถานีวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ใน 6 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตก ภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร โดยกำหนดศึกษาภูมิภาคละ 2 สถานี ทั้งนี้รายชื่อของสถานีวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ที่จะศึกษานำมาจากฐานข้อมูลสมาชิกของสหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ (สวชช.) ณ ปี พ.ศ.2554 เพื่อเลือกสถานีที่จะเป็นพื้นที่ศึกษาผู้วิจัยจึงใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ได้สถานีวิทยุชุมชนที่จะเป็นกรณีศึกษาจำนวน 12 สถานี ได้แก่

- 1) สถานีวิทยุชุมชนสันป่าตอง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่
- 2) จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนคอยหลังถ้ำ อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน
- 3) สถานีวิทยุชุมชนคนไทโส้อ.กุสุมาลย์จ.สกลนคร
- 4) สถานีวิทยุชุมชนคนแก่คำอ.แกด้าจ.มหาสารคาม
- 5) จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนบ้านจำรุง อ.แกลง จ.ระยอง
- 6) สถานีวิทยุชุมชนคนแปลงยาว อ.แปลงยาว จ.ฉะเชิงเทรา
- 7) สถานีวิทยุชุมชนต้นแบบ อ.เมือง จ.กาญจนบุรี
- 8) สถานีวิทยุชุมชนเสียงชุมชนคนไทรโยค อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี
- 9) สถานีวิทยุชุมชนพัฒนาสายไหม เขตสายไหม กรุงเทพฯ
- 10) สถานีวิทยุชุมชนธรรมะวัดบัวขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี
- 11) สถานีวิทยุชุมชนคนรักภัยบางแก้ว อ.บางแก้ว จ.พัทลุง
- 12) ศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนเมืองปัดธานี อ.เมือง จ.ปัดธานี

รายละเอียดในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีดังนี้

1. การสำรวจ (Survey Research)

1.1 ประชากร

ประชากรในการศึกษาได้แก่ ผู้ฟังวิทยุชุมชนในประเทศไทยเฉพาะที่เป็นผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) โดยสำรวจผู้ฟังที่รับฟังสถานีวิทยุชุมชนจาก 6 ภูมิภาค รวม 12 สถานีที่กล่าวมาข้างต้น

1.1.2 กลุ่มตัวอย่าง

เมื่อพิจารณาจำนวนประชากรโดยประมาณจากทั้ง 6 ภูมิภาคดังกล่าวข้างต้นแล้วจะมีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งแสนคน จากการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามหลักการแปรผันร่วมกันระหว่างขนาดของกลุ่มตัวอย่างกับความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นจากการสุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane (1993) ที่ระดับความเชื่อมั่นเท่ากับร้อยละ 95 หากจำนวนประชากรตั้งแต่หนึ่งแสนคนขึ้นไปจะได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่จะสำรวจ 400 คน อย่างไรก็ตามเพื่อให้ค่าความคลาดเคลื่อนของข้อมูลเกิดขึ้นน้อยที่สุดงานวิจัยนี้จึงกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,800 คน จำแนกเป็นภูมิภาคละ 300 คน โดยสุ่มจากสถานีวิทยุชุมชนแห่งละ 150 คน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Stratified Sampling) ตามภูมิภาคของประเทศไทยทั้ง 6 ภาค จากนั้นใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) และใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบสมัครใจ (Volunteer Sampling) ที่กลุ่มตัวอย่างสมัครใจในการตอบแบบสอบถาม

1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจคือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยพัฒนาจากการทบทวนเอกสาร งานวิจัย และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเพิ่มคำถามที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการวัดตัวแปรที่จะศึกษา ในขั้นตอนการทดสอบความตรงตามเนื้อหา (Content validity) เพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์การศึกษา รวมถึงความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสื่อสารมวลชนพิจารณาและแก้ไข รวมทั้งมีการทดสอบความเที่ยง (Reliability) ด้วยการนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่คล้ายคลึงกับประชากรที่ศึกษาจำนวน 30 คน ใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเที่ยงของ

แบบสอบถามแต่ละส่วนเกิน 0.80 ทุกข้อ จึงมีความเหมาะสมที่จะใช้เก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างจริง

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา คือ การวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ การแจกแจงจำนวนและค่าร้อยละเพื่อให้ทราบคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง และลักษณะการแจกแจงของตัวแปร โดยการคำนวณหาค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของแต่ละข้อความ รวมทั้งใช้สถิติเชิงอ้างอิง ได้แก่ การทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นอิสระกัน (t-test independent) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way Analysis of Variance หรือ ANOVA) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญที่ 0.05

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview)

2.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ได้แก่ ประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้รับฟังรายการวิทยุชุมชนจาก 12 สถานีที่ศึกษาซึ่งเป็นผู้ฟังจาก 6 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกภาคตะวันตก ภาคกลางและกรุงเทพมหานคร โดยกำหนดจำนวนผู้สนทนากลุ่มละ 5-8 คน และเนื่องจากการเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่มมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในผู้รับฟังสถานีวิทยุชุมชน จึงกำหนดคุณลักษณะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้สอดคล้องกับการสำรวจ ได้แก่ ผู้ที่เคยมีประสบการณ์รับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในพื้นที่

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากคุณลักษณะที่เหมาะสมในด้านพฤติกรรมกรับฟัง ความรู้ความเข้าใจ การมีส่วนร่วมต่อกิจการวิทยุชุมชนในพื้นที่ ฯลฯ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีสอบถามรายชื่อของผู้ให้ข้อมูลจากผู้ฟังที่ได้สัมภาษณ์ไปแล้ว (Snowball technique) รวมจำนวน 120 คน

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้คำถามกึ่งมีโครงสร้าง โดยคำถามสนทนากลุ่มสร้างขึ้นจากการทบทวน

ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จนได้แนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

(1) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการสำรวจลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟัง

(2) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญา และหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชน และความรู้ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน

(3) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ

(4) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิทยุชุมชน

การตรวจสอบเครื่องมือ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างข้อคำถามแล้ว จึงได้นำข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ไปวิเคราะห์หาคำตรงตามเนื้อหา โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา หลังจากแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะแล้วจึงนำข้อคำถามนั้นไปสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะดังที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ ภาษาในข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์จะมีการปรับเพื่อความเหมาะสมและความเข้าใจตรงกันในการสื่อสารกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล แต่ละกลุ่มขั้นตอนในการดำเนินการสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยได้เตรียมการสนทนากลุ่มโดยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นกับผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะตามวัตถุประสงค์การศึกษา โดยในแต่ละพื้นที่จะจำแนกกลุ่มผู้สนทนาเป็นกลุ่มผู้ฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่รับฟังอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และกลุ่มที่รับฟังบ้างเป็นครั้งคราว ในวันจัดการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่มอีกครั้ง ขออนุญาตบันทึกคำสนทนา จากนั้นจึงดำเนินการสนทนากลุ่มโดยตั้งคำถามแล้วเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการสนทนาตอบคำถามอย่างอิสระ ใช้สัมภาษณ์เวลาประมาณ 1.30 ชั่วโมง – 2 ชั่วโมง

3. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview)

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

เนื่องจากเจตนารมณ์ของกิจการวิทยุชุมชนมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนย่อมมีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจด้านหลักการพื้นฐาน หลักการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน และพฤติกรรมของผู้ดำเนินกิจการวิทยุชุมชนด้วยเช่นกัน ดังนั้น การสัมภาษณ์เจาะลึกจึงมุ่งเน้นการศึกษากลุ่มบุคคลต่อไปนี้คือ เจ้าของสถานี/เจ้าของที่ตั้งพื้นที่ผู้จัดรายการหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำสถานี ผู้จัดรายการอาสาสมัคร ผู้รับเชิญรายการ และผู้ฟังรายการที่เคยมีประสบการณ์ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับทางสถานี โดยศึกษาจากผู้ประกอบการ 12 สถานีจาก 6 ภูมิภาค ตามพื้นที่ที่สถานีวิทยุชุมชนที่ได้กำหนดไว้ข้างต้น

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ตามคุณลักษณะและวัตถุประสงค์วิจัยที่ต้องการศึกษา รวมจำนวน 60 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการจะเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือวิจัยคือ คำถามกึ่งมีโครงสร้าง โดยคำถามสนทนากลุ่มสร้างขึ้นจากการทบทวนตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา อาทิ (1) ข้อมูลเบื้องต้นของสถานี (2) การบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชน (3) ผังรายการและการผลิตรายการวิทยุ (4) ความรู้ความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญา และหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชน (5) ความตระหนักในผลกระทบของสถานีวิทยุชุมชน (6) การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อสถานีวิทยุชุมชน (7) ปัญหาอุปสรรคและการสนับสนุนการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

การตรวจสอบเครื่องมือ

การตรวจสอบเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกจะใช้การวิเคราะห์ความตรงตามเนื้อหา โดยการให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา หลังจากแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะแล้วจะนำข้อคำถามนั้น

ไปใช้สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะดังที่ กำหนดไว้

ขั้นตอนในการดำเนินการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้เตรียมการสัมภาษณ์โดยประสานเบื้องต้นกับ ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการประกอบการสถานีวิทยุ ชุมชนที่กำหนดเป็นกรณีศึกษา โดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ เบื้องต้นและจัดส่งหนังสือขอความร่วมมือในการวิจัยใน วันสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของ การสัมภาษณ์อีกครั้ง ขออนุญาตบันทึกคำสนทนา จากนั้น จึงดำเนินการสัมภาษณ์โดยตั้งคำถามแล้วเปิดโอกาสให้ตอบ คำถามอย่างอิสระ ผู้วิจัยกล่าวทบทวนข้อมูลหรือประเด็น สำคัญเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แต่ละท่านจะใช้สัมภาษณ์เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง

4. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมจะมุ่งสังเกตการณ์ การดำเนินงานและการจัดรายการของสถานีวิทยุชุมชน ที่เป็นกรณีศึกษา ภูมิภาคละ 2 สถานีๆ ละ 3 วัน โดยผู้วิจัย จะเข้าไปอยู่ร่วมในสถานการณ์จริงที่มีการจัดรายการ เพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ของผู้ดำเนินรายการกับการมี ส่วนร่วมของภาคประชาชน ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา การจัดรายการ ติลาการตอบรับของนักจัดรายการต่อ การมีส่วนร่วมของผู้ฟัง เช่น การโทรศัพท์เข้ามายังสถานี การเยี่ยมชมสถานี การเข้าร่วมกิจกรรมกับสถานีวิทยุชุมชน ของประชาชนในพื้นที่ ฯลฯ โดยกำหนดพื้นที่สังเกตการณ์ 2 จุดคือ 1. ห้องส่งกระจายเสียง และ 2. พื้นที่รอบสถานี โดยมีแนวทางการสังเกตการณ์ อาทิ การสร้างการมีส่วนร่วม จากผู้ฟังของสถานี รูปแบบรายการที่สามารถสร้างการมี ส่วนร่วมจากผู้ฟัง คุณลักษณะของนักจัดรายการ ปฏิติกริยา ของผู้ประกาศต่อการมีส่วนร่วมของผู้ฟัง ความสะดวก ในการเข้าถึงหรือช่องทางสื่อสารระหว่างผู้ฟัง วิถีชีวิต ของชุมชนกับผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมกับสถานี ฯลฯ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนที่ได้จากการวิจัยเชิง

คุณภาพ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยจะถอดเทป บันทึกคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำแล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหา โดยการจัดกลุ่มเนื้อหาหลักที่มีความหมายสอดคล้อง โกล้เคียงกัน (Common Theme) ตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออก แล้วประมวลผลร่วมกับแบบบันทึกการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์

สรุปและอภิปรายผล

1. ลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและ ความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน)

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รับฟังสถานีวิทยุชุมชนในช่วง เวลา 9.01 น. - 12.00 น. รองลงมาคือ 18.01 น. - 21.00 น. ส่วนใหญ่รับฟังวันละประมาณ 1 - 3 ชม. รองลงมาคือ น้อยกว่า 1 ชม. ในด้านความถี่พบว่าส่วนใหญ่รับฟังสถานี วิทยุชุมชน 1 - 3 วัน/สัปดาห์ และรับฟังสถานีวิทยุชุมชน จากที่บ้าน รองลงมาคือ ที่ทำงาน ประเภทรายการที่กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่รับฟังจากสถานีวิทยุชุมชนคือ รายการประเภท สารความรู้สลับเพลง รองลงมาคือ รายการเพลงล้วนๆ

ข้อมูลที่ได้ศึกษานั้นชี้ชัดว่าผู้ฟังที่เปิดรับวิทยุชุมชน นั้นส่วนใหญ่ในทุกๆภาคทั้งประเทศไทยมักจะเป็นเฉพาะ กลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุ ส่วนกลุ่มวัยรุ่นนั้นจะไม่มี หรือมีน้อย เพราะธรรมชาติอย่างหนึ่งของวิทยุชุมชนคือ การไม่ทำอะไรตามวิทยุในกระแสหลัก เช่น การไม่เปิดเพลง ตามสมัยนิยม หรือการที่วิทยุชุมชนมีแต่ผู้ดำเนินรายการ ที่เป็นชาวบ้าน ไม่ใช่ผู้ดำเนินรายการมืออาชีพ นอกจากนี้ ผู้ดำเนินรายการของวิทยุชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่คนใน วัยหนุ่มสาว หากแต่เป็นคนมีอายุอยู่ในช่วงวัยกลางคน กันแล้ว อนึ่ง เวลาในการดำเนินรายการของวิทยุชุมชน ก็ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของวัยรุ่นอีกด้วย คือ วิทยุชุมชน มักจะดำเนินรายการช่วงกลางวันซึ่งเป็นช่วงที่คนวัยนี้กำลัง เรียนหนังสือ มีเวลาเปิดรับไม่มาก มูลเหตุทั้งหลายเหล่านี้ จึงทำให้บุคลิกหน้าตาของวิทยุชุมชนเหมาะสมสอดคล้อง กับรสนิยมผู้ฟังของคนวัยกลางคนและวัยสูงอายุมากกว่า นอกจากนี้ จากการสังเกตจากผู้ให้ข้อมูลทั้งการ

สัมภาษณ์คณะผู้ทำงานของวิทยุชุมชน และการสนทนา กลุ่มผู้ฟังวิทยุชุมชน ซึ่งเกือบทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูล คือกลุ่มคนวัยกลางคนและวัยสูงอายุ ก็ช่วยตอกย้ำความจริงที่ว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่เป็นคนวัยกลางคนและวัยสูงอายุเกือบทั้งหมด ส่วนวัยรุ่นนั้นน่าจะจะมีบ้างแต่ก็ไม่มากนัก

ในด้านรูปแบบการเปิดรับพบว่า ส่วนใหญ่การฟังวิทยุชุมชนของผู้ฟังทั้ง 6 ภาค มีลักษณะการเปิดรับดังนี้

(1) ภาพรวมของการเปิดรับฟังคือ การฟังวิทยุชุมชนแบบเป็นกลุ่มหรือฟังกันทั้งครอบครัวและส่วนใหญ่รับฟังสถานีใดสถานีหนึ่งเพียงสถานีเดียวซึ่งถูกจัดให้รับฟังร่วมกันตามสภาพแวดล้อมในการทำงาน ทั้งนี้การฟังเป็นกลุ่มนั้นหากเป็นภูมิภาคที่มีอาชีพหลักคือ พื้นที่เกษตร ก็มักจะเป็นการฟังร่วมกันกับครอบครัวหรือเพื่อนบ้านขณะทำงานเกษตรกรรมเช่น การทำการเกษตร การจักสาน งานหัตถกรรม ฯลฯ ซึ่งคนกลุ่มนี้มักจะรับฟังในตอนเช้าก่อนเที่ยงและช่วงก่อนค่ำเย็นในส่วนภาคกลางและเขตกรุงเทพมหานครที่มีการรับฟังในช่วงเช้าและกลางวันเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากรับฟังในสถานที่ทำงานที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรม เช่น อู่ซ่อมรถ โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ

(2) ผู้ฟังชอบฟังสถานีใดสถานีหนึ่งเพียงสถานีเดียว เหมือนกับเป็นผู้ฟังที่เป็นแฟนพันธุ์แท้ โดยการติดตามรับฟังกันอย่างจริงจัง ส่วนการฟังเพียงสถานีเดียวนั้นเป็นเพราะว่า เนื่องจากคลื่นวิทยุชุมชนมีหลายคลื่นและมีปัญหาคลื่นที่เบียดแทรก หรือทับกัน ดังนั้น ณ จุดใดจุดหนึ่งของพื้นที่ที่เปิดรับ ส่วนใหญ่ก็จะมียคลื่นเพียงคลื่นเดียวที่รับฟังได้ชัดเจนที่สุด

(3) ช่วงเวลาและความต่อเนื่องของเวลาที่รับฟังส่วนใหญ่จะเปิดรับฟังรายการวิทยุชุมชน ในช่วงเวลาตอนเช้าก่อนเที่ยงและช่วงก่อนค่ำ เพราะช่วงเวลานั้น เป็นช่วงเวลาที่ต้องทำกิจกรรมกับครอบครัวทำให้ไม่สะดวกรับฟังรายการวิทยุ นอกจากนั้น ระยะเวลาที่รับฟังก็จะเป็นการฟังแบบเลือกฟังบางรายการที่ตรงกับความสนใจและความชื่นชอบส่วนตัวของผู้ฟัง และหากไม่พอใจฟังไม่ชอบก็จะปิดเครื่องรับวิทยุ หรือหมุนคลื่นหนี

(4) ปัญหาการเปิดรับที่เป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของวิทยุ

ชุมชนคือ ปัญหาด้านการรับฟังไม่ชัดเจนและมีคลื่นแทรกคลื่นทับกัน

ในด้านเนื้อหารายการที่เปิดรับ พบว่า เนื้อหาที่คนฟังส่วนใหญ่ชอบฟังเป็นรายการแบบสาระบันเทิง ซึ่งชอบลีลาการดำเนินรายการแบบพื้นบ้านที่ใช้ภาษาถิ่นหรือภาษาพื้นเมือง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ เกิดความเป็นกันเองและรู้สึกใกล้ชิดระหว่างผู้ฟังและนักจัดรายการ สามารถแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของนักจัดรายการได้ดี สร้างจินตนาการแก่ผู้ฟังและเกิดความไว้วางใจระหว่างกัน ในบางพื้นที่ยังมีการใช้ภาษาถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะลงไปอีก เช่น ภาษาของชาติพันธุ์ เป็นต้นว่า สถานีวิทยุชุมชนคนไทโส้ แม้จะอยู่ในภาคอีสานแต่ก็ไม่ใช้ภาษาอีสาน แต่กลับใช้ภาษาโส้ ในภาคเหนือก็มีการใช้ภาษาของและสถานีวิทยุของภาคได้ก็ใช้ภาษามลายู เป็นต้น

เนื้อหาประเภทเพลงลูกทุ่งหรือเพลงพื้นบ้านเป็นที่นิยมมากที่สุดในการบรรดาผู้ฟังวิทยุชุมชน รวมทั้งยังพบว่า เนื้อหาที่เป็นสาระ เรื่องราวข่าวสารที่ผู้ฟังนิยมฟังที่สุดคือ เรื่องราวข่าวสารที่ใกล้ชิดตัวและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้ฟัง เช่น ข่าวสารด้านสุขภาพ งานวัฒนธรรมประเพณีในพื้นที่ การเตือนภัย ฯลฯ

ในด้านความพึงพอใจผู้ดำเนินรายการ ด้านเนื้อหารายการ และประโยชน์ที่ได้รับจากสถานีวิทยุชุมชนทุกด้านโดยรวมมีความพึงพอใจในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจในด้านการใช้ภาษาท้องถิ่นของผู้ดำเนินรายการมากที่สุด หากเป็นรายการประเภทข่าว/เล่าข่าวหรือวิเคราะห์ข่าว และรายการทั่วไป เช่น สนทนา/พูดคุย เพลง ถ่ายทอดสด ๆ กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจในระดับมากเช่นกัน และพึงพอใจในด้านได้รับความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความตึงเครียดมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ ความพึงพอใจในประโยชน์ที่ได้รับของผู้ฟังนี้จึงเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับประเภทรายการคือ รายการประเภทเพลง หรือเพลงผสมผสานกับเนื้อหาสาระหรือแทรกข่าวสารบ้าง จะสามารถตอบสนองความพึงพอใจของผู้ฟังในด้านนี้ได้มากที่สุด ผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษาความพึงพอใจในการรับฟังวิทยุชุมชนในสังคมไทยที่พบว่า รูปแบบและลีลา

การดำเนินรายการ ภาษาดีน และเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชน เป็นปัจจัยที่สร้างความพึงพอใจและดึงดูดให้เกิด การเปิดรับฟังสถานีวิทยุชุมชนในท้องถิ่นมากที่สุด (อนุตรา พรทวี, 2544 ; ปัฐยา เรืองเริงกุลฤทธิ์, 2546 ; ดนุชา สลิ่งศ์, 2549 ; บัณฑิต โดทรัพย์, 2550 ; ลัดดา แคนบุญจันทร์, 2553)

2. ความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรึกษา หลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานี วิทยุชุมชน

2.1 ด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่และปรัชญาของวิทยุชุมชน ผลจากการศึกษา พบว่าผู้ฟังส่วนใหญ่มีความเข้าใจในหลักการพื้นฐานและ บทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชนระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นผล เนื่องมาจากในช่วงแรกของการก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชน พื้นที่ที่มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์หลักการของสถานีวิทยุ ชุมชนกันอย่างแพร่หลาย จึงสามารถสร้างความเข้าใจ ให้แก่ชุมชนเรื่องหลักการพื้นฐานและหน้าที่ของวิทยุ ชุมชนได้มาก

สำหรับผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า

(1) ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่หลัก ของวิทยุชุมชนคือ การให้ทั้งสาระและความบันเทิง ซึ่ง เป็นประเด็นที่ผู้ฟังสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่าง วิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) กับวิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ ได้ชัดเจน

(2) บทบาทหน้าที่อีกอย่างหนึ่งของวิทยุชุมชน ที่ชุมชนมองเห็นคือ การทำหน้าที่แจ้งเรื่องราวร้องทุกข์ รวมถึงเรื่องราวข่าวสารต่างๆที่คนในชุมชนต้องการนำเสนอ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาส่วนรวมของคนในชุมชน เพื่อให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

(3) คนในชุมชนเห็นว่าวิทยุชุมชนสามารถทำหน้าที่ เป็นเครื่องมือสื่อสาร เชื่อมโยงคนในต่างพื้นที่กัน เครือข่าย ต่างๆ เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเครือข่ายของชาวบ้านต่างชุมชน มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เกิดสายสัมพันธ์โยงใยเข้ามา ถึงกัน ทำให้คนต่างชุมชนได้รู้จักเพื่อนต่างบ้านมากขึ้น สร้างความเป็นเพื่อนพี่น้องให้กับบรรดาผู้ฟังด้วยกัน จนถึง

ขั้นที่สามารถทำให้เกิดแนวร่วมการออกมาชุมนุมกันเพื่อ ทำกิจกรรมต่างๆ ได้

(4) การมองเห็นคุณค่าและบทบาทของวิทยุชุมชน เข้าใจและตระหนักในบทบาทของวิทยุชุมชนในฐานะที่ สามารถทำหน้าที่เป็นเวที เป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ผลงาน ของศิลปินพื้นบ้านศิลปินในท้องถิ่น รวมถึงเป็นพื้นที่ อนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่ วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของ ชุมชน เช่น ภาษา เรื่องราว ประวัติศาสตร์ของชุมชน

2.2 ด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลัก การดำเนินงานและการดำรงอยู่ของวิทยุชุมชน ภาพรวม ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่มีความรู้ ความเข้าใจปานกลาง โดยเฉพาะในด้านความสับสน เรื่องการมีโฆษณา คุณสมบัติของนักจัดรายการ การตรวจสอบ ของชุมชน ฯลฯ ส่วนผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า

(1) ความรู้ความเข้าใจที่มีต่อหลักการเบื้องต้น เรื่องการโฆษณาทางวิทยุชุมชน จากข้อมูลเชิงคุณภาพใน ภาพรวมทั้งประเทศทำให้เห็นว่า มีประชาชนส่วนใหญ่พอ จะเข้าใจเรื่องหลักการของวิทยุชุมชนได้ว่า ต้องไม่มีโฆษณา และใช้การโฆษณาเป็นเกณฑ์แบ่งระหว่างวิทยุชุมชน กับวิทยุประเภทอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีประชาชน บางส่วนที่เห็นว่าการโฆษณาเป็นเรื่องที่ควรจะมีได้ เพราะเป็นการหารายได้มาหล่อเลี้ยงวิทยุชุมชนให้อยู่ได้ และมองว่าโฆษณาทำให้ผู้ฟังทราบข้อมูลในการเลือกซื้อ สินค้า มีทางเลือกในการบริโภคมากขึ้น

ในด้านผู้ทำงานวิทยุชุมชนมีความเห็นเป็นสองแนวทาง ในประเด็นเรื่องความอยู่รอดของสถานี โดยมีกลุ่มคนที่เห็น ด้วยและไม่เห็นด้วยกับการมีโฆษณาในรายการ ทำให้เกิด ความสับสนและมีผลต่อความร่วมมือในการทำงาน ส่งผลให้ การรักษาแนวทางของความเป็นวิทยุชุมชนที่แท้จริงสั้นลงจน มีข้อสังเกตว่า การมีส่วนร่วมของผู้ฟังต่อการดำรงอยู่ของ สถานีวิทยุชุมชนในปัจจุบันนี้ลดน้อยถอยลงตามระยะเวลา ที่ก่อตั้ง กล่าวคือ ทั้งผู้ฟังและสถานีวิทยุมองว่าการช่วยเหลือ และการบริจาคค่าใช้จ่ายแก่สถานีกลายเป็นภาระหรือเป็น การรบกวนคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความรู้ ความเข้าใจของผู้ฟังและสถานีอาจจะไม่ส่งผลต่อความ ตระหนักในการดำรงอยู่ของสถานีและการมีส่วนร่วมกับสถานี

(2) ความเข้าใจต่อหลักการทำงานของวิทยุชุมชนที่ชัดหลักกว่า คนในชุมชนต่างก็ได้รับโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมถ้าหากมีใจรักและมีความสามารถ ซึ่งหากสถานีวิทยุชุมชนใดเข้าใจหลักการการมีส่วนร่วม หรือมีหลักการทำงานด้วยจิตอาสาและความมีใจรัก หรือมีส่วนร่วมในรูปแบบอื่นๆ เช่น การช่วยเหลือสนับสนุนค่าใช้จ่ายหรืออุปกรณ์ตามที่สถานีวิทยุร้องขอ ก็จะส่งผลให้สามารถดำเนินงานได้ประสบความสำเร็จ เพราะถือว่าการสร้างการมีส่วนร่วมเป็นรากฐานสำคัญของการทำงานวิทยุชุมชน

(3) ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการใช้วิทยุชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน ดังนั้น ผู้ฟังวิทยุชุมชนจึงมีความคาดหวังและเรียกร้องให้สถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ต้องมีความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม เช่น การจัดรายการที่คำนึงถึงกลุ่มผู้ฟังที่เป็นเยาวชนและผู้อาวุโสในชุมชน การใช้วิทยุชุมชนเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ประสบภัย ฯลฯ

(4) ประชาชนส่วนใหญ่ รับรู้ความแตกต่างกัน และสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างวิทยุชุมชนได้อย่างชัดเจนว่า วิทยุชุมชนมีเนื้อหาและเรื่องราวตามความต้องการของคนในชุมชนและต้องไม่แสวงหารายได้ และมีพื้นที่การออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่

3. ความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ

กลุ่มตัวอย่างมีความตระหนักในผลกระทบของวิทยุชุมชนต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างตระหนักว่าวิทยุชุมชนทำให้สมาชิกในชุมชนสื่อสารกันมากขึ้น ข้อมูลเชิงคุณภาพพบผลการศึกษเกี่ยวกับความตระหนักในผลกระทบของวิทยุชุมชนต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้ฟังในภาพรวมทุกภูมิภาคคือ (1) วิทยุชุมชนมีไว้ช่วยผ่อนคลายและพักใจ (2) วิทยุชุมชนฟังได้ (3) วิทยุชุมชนช่วยสร้างสามัคคี (4) วิทยุชุมชนกับการส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะ และ (5) วิทยุชุมชนคือสื่อทางเลือกเพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล ที่พบว่า ชุมชนมีความเห็นว่าการวิทยุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ รายการวิทยุชุมชนมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ รายการวิทยุชุมชนจะช่วยในการประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ทันทีที่มีการร้องเรียน รายการวิทยุชุมชนจะเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ รายการวิทยุชุมชนจะสามารถก่อให้เกิดจิตสำนึกการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิทยุชุมชน ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมิน/ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรม

4.1 การมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบาย

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งวางแผน และกำหนดนโยบายสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่มีส่วนร่วมในการก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบายสถานีวิทยุชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการช่วยประชาสัมพันธ์ ร้องลงมาคือ จัดหาเงิน/ระดมทุน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่มีส่วนร่วมในการก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบายสถานีวิทยุชุมชน มีความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมเพียงบางครั้งที่มีการประชุม โดยเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมในการก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบายสถานีวิทยุชุมชน คือ ต้องการแสดงบทบาทตนเองให้โดดเด่นในชุมชน ร้องลงมาคือ ต้องการร้องเรียนเสนอปัญหาในชุมชน

4.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสถานีวิทยุชุมชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เคยรับรู้ในการเชิญชวนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชน ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่เคยรับรู้ในการเชิญชวนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชนส่วนใหญ่รับรู้ในการเชิญชวนให้ร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็น/ติชม ผ่านทางจดหมาย โทรศัพท์ ร้องลงมาคือได้รับการเชิญชวนให้ร่วมช่วยกันบริจาคเงินเพื่อกิจกรรมต่างๆ

กลุ่มตัวอย่างที่มีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วม

หรือพบเห็นผู้อื่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชน มากที่สุดคือ เสนอแนะข้อคิดเห็น/ติชม ผ่านทางจดหมาย โทรศัพท์ การประชุม รองลงมาคือ บริจาคเงินเพื่อกิจกรรมต่างๆ ของสถานี โดยส่วนใหญ่มีระยะเวลาในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชนน้อยกว่า 1 ปี รองลงมาคือ 1 - 2 ปี และมีความถี่ในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชน 1 - 3 ครั้งต่อปี รองลงมาคือ 1 - 3 ครั้งต่อสัปดาห์ นอกจากนี้ยังพบว่า สถานีวิทยุชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการตั้งกลุ่ม/ชมรมหรือรับสมัครสมาชิกของสถานีวิทยุชุมชน

4.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินตรวจสอบเนื้อหา และประเด็นทางจริยธรรม

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการประเมินและเฝ้าฟังเนื้อหาของสถานีวิทยุชุมชน โดยเคยในด้านกรเป็นผู้เฝ้าฟังความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหามากที่สุด รองลงมาคือ เป็นผู้เฝ้าฟังความโปร่งใส ความเป็นกลาง ความเป็นธรรมของเนื้อหา

กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาในการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนโดยรวมทั้ง 5 อันดับได้แก่ (1) การไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน (2) ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการตรวจสอบและการประเมิน (3) ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการผลิตและการดำเนินรายการ (4) มีภารกิจอื่นไม่มีเวลาที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และ (5) ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านกฎหมายและจริยธรรมสื่อวิทยุชุมชน

ข้อเสนอแนะในการทำให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของสถานีวิทยุชุมชนส่วนใหญ่คือ สร้างกิจกรรมให้ประชาชนสนใจอยากเข้าร่วม รองลงมาคือ ปรับปรุงการจัดรายการของสถานีและปัญหาด้านเทคนิคเพื่อให้ผู้ฟังสนใจรับฟัง

สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ พบประเด็นการมีส่วนร่วมของผู้ฟังต่อกิจการวิทยุชุมชน ดังนี้

(1) ระดับและลักษณะของการมีส่วนร่วม

- การมีส่วนร่วมในงานวิทยุชุมชนในระดับของการเป็นเพียงผู้ฟังรายการเฉยๆ

- การเป็นผู้ฟังที่ใส่ใจในกิจการวิทยุชุมชนและเป็น

ผู้ฟังที่เอาภาระเองงาน คือเข้ามามีส่วนร่วมในการแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของสถานี ยกตัวอย่างเช่น การช่วยบริจาคเงินหรือสิ่งของเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางสถานีวิทยุชุมชนได้จัดขึ้น ทั้งนี้หมายรวมถึงการโทรขอเพลงในรายการด้วย เป็นต้น

- การเข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมในการผลิตรายการของสถานี ทั้งที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักจัดรายการ เป็นแขกรับเชิญ ทั้งการเป็นแขกในลักษณะของการมาที่สถานีหรือโทรศัพท์เข้ามา

- การมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการบริหารสถานี ร่วมในการปรับผังและเนื้อหาของรายการ ร่วมในการบริหารจัดการในประเด็นต่างๆ

- การมีส่วนร่วมในการก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนพบว่า ได้มีส่วนร่วมทั้งในการขอสัตยาณคณคลื่นความถี่ จัดหาเงินและระดมทุนตลอดจนอุปกรณ์ในการดำเนินงาน และเข้าเป็นตัวแทนกรรมการบริหารสถานี วางผังรายการ และช่วยประชาสัมพันธ์รายการ

- การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสถานีวิทยุชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนี้มีลักษณะที่หลากหลาย อาทิ การมีส่วนร่วมในการให้หรือการบริจาค ทั้งในรูปแบบของเงิน สิ่งของ หรือแรงงาน และให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิค

- การมีส่วนร่วมในการผลิตเนื้อหาทั้งการขอเพลงในรายการ หรือช่วยกำหนดทิศทางในการนำเสนอเนื้อหา

- การมีส่วนร่วมในการมาเยี่ยมสถานี ผลการวิจัยยังได้พบว่า การมีส่วนร่วมในการมาเยี่ยมสถานีก่อให้เกิดผลสืบเนื่องในการร่วมเข้าเป็นแขกรับเชิญหรือการมีส่วนร่วมในการผลิตรายการตามมาได้อีกด้วย

- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานี ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสถานีนั้นจะมีใน 2 รูปแบบ คือ การที่ผู้ฟังมีส่วนร่วมกับทางสถานีและสถานีในนามของคณะกรรมการบริหารหรือนักจัดรายการไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของคนในชุมชน

- การมีส่วนร่วมผลิตรายการสำหรับกรณีมีส่วนร่วมผ่านรายการนี้พบในหลากหลายรูปแบบ เช่น การช่วยแจ้งข่าวสารหรือข้อมูลต่างๆ ให้กับสถานี รวมถึง

การฝากข่าวสารให้สถานีวิทยุชุมชนช่วยประชาสัมพันธ์ ข่าวสารให้ การร่วมเป็นแขกรับเชิญในรายการการมาช่วย จัดรายการ

- การมีส่วนร่วมในการประเมินและตรวจสอบ ได้แก่การมีส่วนร่วมในการประเมินสัญญาณหรือ การส่งคลื่นกระจายเสียงของสถานีการมีส่วนร่วมในการประเมินนักจัดรายการโดยผู้ฟังรายการ

- นักจัดรายการและ/หรือคณะกรรมการบริหาร มีส่วนร่วมในการประเมินและวิพากษ์กันเอง

(2) ปัญหาหรืออุปสรรคจุดรั้งไม่ให้เกิดการเข้ามามี ส่วนร่วม

- ปัจจัยที่เป็นปัญหาภายนอกที่ทางสถานีวิทยุ ชุมชนเองไม่สามารถแก้ไขได้ ได้แก่ การก่อควนหรือ ทำลายเครื่องส่งของสถานีอื่น ๆ หรือการถูกตีตราว่าเป็น วิทยุชุมชนเถื่อนทำให้ไม่มีคนในชุมชนอยากเข้ามามี ส่วนร่วมเพราะกลัวว่าจะมีปัญหาทักกับภาครัฐ

- ปัญหาในทางเทคนิค เช่น การที่คลื่นวิทยุ ชุมชนอื่นๆเข้ามาก่อควน ทำให้รับฟังไม่ชัดเจน และ เมื่อเกิดปัญหาการรับฟังไม่ได้หรือไม่ชัดเจนบ่อยครั้งเข้า ก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายเลิกรับฟังรายการ และเมื่อเลิก ฟังแล้วก็จะไม่มีการมีส่วนร่วมในกิจการของสถานีวิทยุ ชุมชนตามมาด้วย

- ปัญหาที่ตัวผู้ส่งสารหรือนักจัดรายการหรือ คณะกรรมการสถานีวิทยุชุมชน ได้แก่ การไม่ได้รับค่า ตอบแทนแม้แต่ค่าน้ำมันในการเดินทาง เมื่อต้องออกค่า ใช้จ่ายเองบ่อยครั้งเข้าก็รับผัดขอบไม่ไหว หรือการขาด การฝึกอบรมเพิ่มเติมทั้งในเรื่องของทักษะในการจัดรายการ หรือแม้แต่ในเรื่องพื้นฐานความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน รวมถึงความไม่ต่อเนื่องใน การมาจัดรายการเนื่องจากการมีภาระมากและมีเวลาน้อย เป็นต้น

- ปัญหาที่ตัวของผู้รับสารหรือผู้ฟังรายการ คือ การที่ผู้รับสารหรือผู้ฟังรายการไม่ได้มีส่วนร่วมและไม่ ต้องการมีส่วนร่วมในเนื้อหารายการและการผลิตรายการ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุดด้วยการเป็น คณะกรรมการบริหารนั้นเป็นเพราะการคิดว่าตัวเอง

ไม่รอบรู้ ไม่มั่นใจในความสามารถของตนเอง รวมทั้ง การขาดความรู้และความเข้าใจในพื้นฐานความรู้ที่เกี่ยวกับ ธรรมชาติและหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน

- ปัญหาที่พบว่าเป็นจุดร่วมที่สะท้อนออกมาทั้ง จากฝั่งของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่ การที่คนในชุมชน ไม่ได้มีส่วนร่วมมาตั้งแต่ต้น การก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชน เกิดจากการก่อตั้งของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หรือผู้ฟัง เป็นเพราะรู้สึกว่าคุณเองมีภาระมาก มีเวลาน้อย การมี ส่วนร่วมจึงไม่เกิดขึ้น รวมทั้งไม่มีการประชาสัมพันธ์ ถึงรูปแบบหรือลักษณะที่จะให้เข้ามามีส่วนร่วมกับ กิจการของสถานีวิทยุชุมชนได้ หรือการไม่รู้จักกัน ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

- ปัญหาที่ตัวเนื้อหารายการคือการที่รายการ ในวิทยุชุมชนมีรูปแบบลดลงเหลือเพียงรายการเพลง มีปริมาณน้อยลง เนื่องมาจากการถอดออกหรือลดน้อย ลงของอาสาสมัครผู้จัดรายการ ดังนั้น เมื่อมีแต่รายการ เพลงเป็นหลักรูปแบบการมีส่วนร่วมก็จะจำกัดอยู่ที่ การขอเพลง การติชมรายการเพียงเท่านั้น นอกเหนือ จากนั้นแล้วจะเป็นเรื่องของความไม่ต่อเนื่องในการจัด รายการที่สืบเนื่องมาจากปัญหาของผู้ส่งสารในเรื่องของ การไม่มีเวลา

- ปัญหาอื่นๆ อาทิ ที่ตั้งของสถานีที่ไกล เกินไป ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจการของวิทยุ ชุมชนเป็นไปได้อย่างยากลำบาก แม้ว่าบางครั้งผู้คนใน ชุมชนจะอยากมีส่วนร่วมก็ตาม

(3) เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

- การผูกสัมพันธ์กับผู้ฟังรายการ ทั้งการไปร่วม พบปะสังสรรค์กับกิจกรรมของคนในชุมชนและกิจกรรม ของชุมชน หรือการลงสัมผัสกับชุมชนให้คนในชุมชนได้ รู้จักนักจัดรายการ การสร้างกลุ่มแฟนคลับ เป็นต้น

- การปรับวิธีการทำงานของวิทยุชุมชนเพื่อให้ สอดคล้องกับธรรมชาติของชุมชน

- วิธีที่สำคัญที่สุด คือ การสร้างการมีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสถานีพร้อมกับสร้างความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนสร้างความรักความตระหนักถึงความสำคัญของวิทยุ ชุมชน เนื่องจากในข้อนี้ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คน

ไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวิทยุชุมชน ที่สะท้อนภาพออกมาอย่างชัดเจนทั้งจากมุมมองของผู้รับสารและผู้ส่งสาร

ผลการศึกษาย่างต้นสอดคล้องกับหลักการสำคัญของวิทยุชุมชนตามแนวทางขององค์การยูเนสโก (UNESCO) (วิทยุชุมชนไม่ใช่วิทยุเพื่อชุมชน, 2547) ที่กล่าวว่า วิทยุชุมชนที่แท้จริงต้องดำเนินการโดยส่งเสริมการเข้าถึงสื่อ (access) ของผู้ฟัง ตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ การเข้าถึงทางด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม (participation) คือ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้พบว่า ในหลักการด้านการส่งเสริมให้ชุมชนต้องสามารถจัดการบริหารสถานีวิทยุชุมชนได้ด้วยตนเอง (self-management) ทั้งด้านอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง หลักการในข้อนี้พบว่า ไม่อาจดำเนินการได้ครบถ้วนและต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดขึ้นของสถานีวิทยุในชุมชนสามารถสร้างกระแสความตื่นตัวให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้เพียงยุคแรกๆ ของการก่อตั้งเท่านั้น แต่ไม่พบว่ามีการระดมทุนการดำเนินการบริหารเพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่กิจการของสถานีอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโทรคมนาคม

(1) การออกกฎหมายเพื่อจัดระเบียบและควบคุมกิจการวิทยุชุมชนและการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะปัญหาจากสภาพการณ์ที่พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมยังไม่ชัดเจนและการบังคับใช้ที่ไม่มีการควบคุมตรวจสอบนั้น ทำให้วิทยุชุมชนดำเนินกิจการผิดไปจากเจตนารมณ์และหลักปรัชญาที่แท้จริง และเกิดการใช้ชื่อวิทยุชุมชนบังหน้าแล้วแสวงหาผลประโยชน์กันในรูปแบบต่างๆ อย่างไม่เกรง

กลัวว่าขัดต่อระเบียบข้อบังคับ ส่งผลให้ประชาชนผู้ฟังเกิดความสับสนและส่งผลต่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมทั้งไม่เกิดการมีส่วนร่วมกับความอยู่รอดของสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ของตน

(2) การสร้างเกราะป้องกันจากแรงกดดันทางการเมืองให้แก่สถานีวิทยุชุมชน เนื่องจากสถานการณ์ที่ผ่านมาพบว่าการคุกคามสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในท้องถิ่น ส่งผลให้สถานีกำหนดนโยบายไม่เสนอรายการที่มีเนื้อหาทางการเมืองทุกรูปแบบ และหันไปนำเสนอรายการบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ เหล่านี้ทำให้สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนไม่มีเนื้อหาที่เป็นสาระต่อการพัฒนาชุมชน ผู้ฟังขาดกระบวนการพัฒนาทางความคิดและความรู้เท่าทันการเมือง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรกำหนดนโยบายหรือระเบียบเงื่อนไขว่าด้วยการผลิตและการดำเนินรายการที่ถูกต้องตามหลักการของวิทยุชุมชน เพื่อป้องกันการแทรกแซงการดำเนินงานของสถานี

(3) ความยืดหยุ่นทางด้านมาตรฐานทางเทคนิคการกระจายเสียง เนื่องจากการที่มีข้อกำหนดคลื่นความถี่ประสงค์ทางด้านเทคนิคของวิทยุชุมชนต่างๆ ไปไว้ว่าต้องมีกำลังส่งไม่เกิน 30 วัตต์ (ระบบ เอฟ.เอ็ม.) เสาอากาศสูงไม่เกิน 30 เมตร จากระดับพื้นดิน และรัศมีการส่งกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร เหล่านี้เป็นข้อจำกัดทางเทคนิคที่ก่อปัญหาให้แก่สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชน เพราะปัจจุบันมีการเกิดขึ้นของบรรดาวิทยุชุมชนจำนวนมากมายังไร้ระเบียบ โดยเฉพาะสถานีวิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ที่มีการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ที่มีกำลังส่งสูงกว่าที่กฎหมายกำหนดทำให้เกิดการรบกวนหรือคลื่นทับซ้อนกับคลื่นวิทยุชุมชนภาคประชาชน จนไม่สามารถรับฟังได้และเลิกรับฟังในเวลาต่อๆ มา ด้วยเหตุนี้ การแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องมีการแก้ไขข้อกำหนดให้มาตรฐานทางด้านเทคนิคของวิทยุชุมชน เช่น ให้ใช้กำลังส่งที่สูงขึ้น และเสาสูงขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้มีความสามารถในการแข่งขันกับสถานีวิทยุชุมชนประเภทอื่นๆ

(4) การให้การสนับสนุนทางการเงินหรืองบประมาณ เนื่องจากสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่มีความพยายามยึดมั่นในหลักการของวิทยุชุมชน เช่น การไม่มีโฆษณาใน

รายการโดยเด็ดขาดนั้น ส่วนใหญ่กำลังประสบปัญหาการขาดเงินทุนสนับสนุนหรืองบประมาณที่ได้จากการบริจาคหรือการสนับสนุนของคนในชุมชนนั้นไม่เพียงพอเพราะนอกจากต้องใช้จ่ายค่าดำเนินการ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าแล้วยังมีสาเหตุที่ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น กรณีที่เครื่องส่งเสียเนื่องจากฟ้าผ่า หรือไฟฟ้าลัดวงจร อุปกรณ์การออกอากาศ อุปกรณ์การผลิตรายการหม้ออายุการใช้งาน ต้องซ่อมหรือซื้อใหม่ ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลให้บางสถานีปรับเปลี่ยนความคิดจากการไม่มีโฆษณาก็ยอมให้มีการโฆษณาเกิดขึ้น ดังนั้น หากหน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถจัดหางบประมาณสนับสนุน หรือจัดหาค่าใช้จ่ายสำหรับเป็นค่าดำเนินการของวิทยุชุมชนได้เป็นบางส่วน แม้จะไม่ทั้งหมด โดยมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบการเบิกจ่ายหรือการให้ความช่วยเหลือที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ก็จะช่วยรักษาสถานีวิทยุชุมชนหลายๆแห่งที่พยายามทำให้สถานีเป็นวิทยุชุมชนที่แท้จริง สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้โดยไม่ลำบากเกินไปจนถึงขั้นต้องปิดตัวลง

(5) การสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องวิทยุชุมชนแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การที่ผลการศึกษาพบว่า ผู้ฟังขาดความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ขาดความตระหนัก ขาดการมีส่วนร่วมกับกิจการวิทยุชุมชนในระดับมาก เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของวิทยุชุมชนจนทำให้เกิดการทำหน้าที่ที่ผิดพลาดขึ้นมาได้ (Malfunction) เช่น การใช้วิทยุชุมชนเพื่อการโฆษณาอย่างที่พบเห็นได้ทั่วไป สาเหตุแห่งปัญหาประการหนึ่งคือ การละเลยการติดตั้งความรู้หรือสร้างความรู้ความเข้าใจต่อวิทยุชุมชนให้กับคนในชุมชนไว้ตั้งแต่ช่วงแรกของการก่อกำเนิดวิทยุชุมชนในประเทศไทย ดังนั้น จึงควรสำรวจและเร่งสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อให้มีการใช้วิทยุชุมชนให้เป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ขณะเดียวกันต้องให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการวิทยุชุมชนภาคประชาชนและคณะกรรมการดำเนินงานในด้านความรู้เรื่องการหาวิธีการที่จะขยายฐานผู้ฟังให้กว้างขึ้น ความรู้ด้านการสร้างเครือข่าย (Network) คนทำงานวิทยุชุมชนด้วยกัน เพื่อช่วยเหลือกันในการพัฒนาและการแก้ไข

ปัญหาร่วมกัน ความรู้เพื่อรองรับเทคโนโลยีการสื่อสารที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (เช่น จะมีการใช้ระบบดิจิทัลมาแทนระบบอนาล็อก) และความรู้ในการประยุกต์ใช้เครื่องมือที่มีอยู่ให้เกิดศักยภาพอย่างเต็มที่

(6) การส่งเสริมทักษะขั้นสูงของการเป็นนักสื่อสารและนักจัดรายการแบบมืออาชีพ เนื่องจากผลการศึกษาพบว่า เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ผู้ฟังไม่สนใจติดตามรับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนเนื่องจากรูปแบบรายการไม่มีความสร้างสรรค์แปลกใหม่ ขาดความน่าสนใจ รวมทั้งผลจากการศึกษาคณะกรรมการบริหารสถานีและนักจัดรายการพบว่า ขาดความรู้ในการผลิตรูปแบบรายการแบบนักจัดรายการมืออาชีพ การได้รับการอบรมจากหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่จัดอบรมให้ในอดีตก็เป็นเพียงการจัดอบรมทักษะและจริยธรรมขั้นพื้นฐาน การใช้อุปกรณ์เบื้องต้นในห้องออกอากาศ ฯลฯ เหล่านี้ทำให้สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนขาดศักยภาพในการแข่งขันกับสถานีวิทยุประเภทอื่นๆ ดังนั้น หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาที่จะจัดอบรมแก่ผู้ประกอบการวิทยุชุมชนควรมุ่งเน้นการอบรมและฝึกปฏิบัติทักษะขั้นสูงของการเป็นนักสื่อสารและนักจัดรายการแบบมืออาชีพ ตลอดจนการใช้สื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการจัดรายการสถานีวิทยุชุมชน

(7) การแจ้งข้อมูลข่าวสารความคืบหน้าเกี่ยวกับกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนไปใช้ระบบดิจิทัลให้กับสถานีวิทยุทั่วไปได้ทราบ เพื่อเป็นการให้เวลาและโอกาสที่สถานีวิทยุชุมชนซึ่งไม่ค่อยจะรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ให้ได้รู้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ เพราะวิทยุชุมชนจำเป็นต้องใช้เวลาในการหาทุน หรือจัดหาบุคลากร หรือปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมากกว่าสถานีวิทยุประเภทอื่นๆ

(8) การกำกับดูแลเนื้อหาโดยหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมดูแลโดยตรง ควรมีการควบคุมดูแลเนื้อหาที่ออกอากาศของวิทยุชุมชน เช่น ใช้วิธีการสุ่มตรวจ หรือการให้รายงานการนำเสนอเนื้อหาโดยการให้บันทึกเสียงไว้เพื่อการตรวจสอบ ทั้งนี้ การกำกับดูแลเนื้อหาเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะสถานีวิทยุชุมชนหลายแห่งที่แอบอ้างชื่อ มีการเสนอเนื้อหาที่ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเลย

อาทิ การโฆษณาแอบแฝง การหลอกลวงโฆษณาเกินจริง การปลุกระดมทางการเมือง การใส่ร้ายป้ายสี ซึ่งนำความคิดโดยปราศจากความจริง ฯลฯ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงสมควรต้องจัดตั้งกลไกหรือมาตรการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพทั้งด้านเนื้อหาที่ไม่เป็นประโยชน์ เนื้อหาเพื่อหวังผลทางด้านธุรกิจการค้าและการเมืองไม่ให้ออกอากาศ และการกำกับหรือกำหนดให้จะต้องมีรายการที่จะต้องผลิตและออกอากาศด้วย เช่น รายการข่าวของชุมชน รายการสาระสำหรับเด็ก รายการด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น รายการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน รวมถึงต้องมีรายการที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์เองด้วย เป็นต้น เพื่อเป็นการปกป้องและประกันให้รายการเหล่านี้ได้ออกอากาศด้วย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชน

(1) เนื่องจากผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า คณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุชุมชนหรือนักจัดรายการยังมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ไม่ถูกต้องต่อเจตนารมณ์ในการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน ตลอดจนขาดการติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้านการสื่อสารชุมชน ส่งผลให้เกิดความผิดพลาดในการกำหนดนโยบายและกิจกรรม มีรูปแบบรายการและเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม ขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินงาน เกิดความขัดแย้งระหว่างคณะกรรมการฯ และยังส่งผลให้ผู้ฟังมีความรู้และทัศนคติที่ไม่เหมาะสมไปด้วย ดังนั้น คณะกรรมการบริหารสถานีและผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรศึกษาข้อมูลข่าวสารและติดตามสถานการณ์ของกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจการวิทยุชุมชน เพื่อให้มีความแม่นยำถูกต้องในการกำหนดระเบียบและนโยบายของสถานี ขณะเดียวกันก็ควรเผยแพร่และทำความเข้าใจรวมทั้งปรับทัศนคติของคณะกรรมการบริหารสถานี นักจัดรายการ ผู้ฟัง ฯลฯ ให้เข้าใจถึงเจตนาและเจตนารมณ์ของกิจการวิทยุชุมชนภาคประชาชน เพื่อลดความขัดแย้งในการบริหารจัดการและความอยู่รอดอย่างมีศักดิ์ศรีของสถานีวิทยุชุมชน

(2) ผลการศึกษาพบว่า สถานีวิทยุชุมชนภาค

ประชาชนหลายแห่งมีความพยายามในการระดมทุนเพื่อการซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือสื่อสารต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ การติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ เนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้เพิ่มความสามารถในการแข่งขันกับสถานีวิทยุเชิงพาณิชย์ได้ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า คณะกรรมการบริหารสถานีฯ และนักจัดรายการกลับมีการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือเหล่านั้นไม่คุ้มค่าตามอรรถประโยชน์สูงสุด เช่น ซื้อคอมพิวเตอร์และติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ตไว้เพื่อเปิดเพลงหรือไว้ค้นหาข่าวเอามาอ่านออกอากาศเท่านั้น ฯลฯ ดังนั้น ทางสถานีหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดอบรมการใช้เทคโนโลยีใหม่หรือการใช้สื่อใหม่ (New Media) ให้รู้เท่าทันและใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่าเพื่อประโยชน์สูงสุดในการดำเนินงานของสถานี

(3) ผลการศึกษาพบว่า ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนภาคประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ รองลงมาคือวัยกลางคน แต่กลุ่มที่สำคัญที่ทางสถานีวิทยุชุมชนจำเป็นต้องสร้างนักจัดรายการและฐานผู้ฟังในอนาคตคือกลุ่มเยาวชนและวัยรุ่น กลับไม่สนใจรับฟังหรือมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชนในท้องถิ่นของตนมากนัก โดยมีเหตุผลว่ารายการขาดความน่าสนใจ ไม่มีรายการสำหรับเยาวชน และมีการจัดรายการไม่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ดังนั้น ทางสถานีควรทบทวนนโยบายและกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการสำหรับผู้ฟังแต่ละกลุ่มให้ชัดเจน เพิ่มรายการสำหรับกลุ่มเยาวชนและวัยรุ่น ปรับปรุงรูปแบบรายการให้มีความสร้างสรรค์และน่าสนใจ เพิ่มจำนวนกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับสถานี

นอกจากนั้น สำหรับผู้ประกอบการวิทยุชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการการเงินของสถานีวิทยุชุมชนบางแห่งขาดระเบียบและความชัดเจนในการบริหารจัดการ เกิดปัญหาหนี้สิน เกิดความแตกแยกในการบริหาร ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลอย่างยิ่งต่อภาพลักษณ์ของสถานี และทำให้ชุมชนเกรงที่จะเข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจกรรมของสถานี อีกทั้งผู้ที่เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินให้กับสถานี (เช่น ผู้บริจาคหรือผู้ให้กู้ยืม) จะกลายเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารสถานีหรือเป็นนักจัดรายการในช่วงเวลาออกอากาศสำคัญของสถานีทั้งที่บุคคลนั้นอาจมีคุณสมบัติ

ไม่เหมาะสม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังสมควรจัดให้มีการอบรมความเป็นมืออาชีพในการบริหารจัดการสถานีให้แก่ผู้ประกอบการ เพื่อไม่ให้ปัญหาด้านการเงินของสถานีส่งผลกระทบต่อคุณภาพของรายการ

(4) คณะทำงานของสถานีวิทยุชุมชนในทุกห้องที่ควรต้องตระหนักว่า ในอนาคตอันใกล้นี้ ประเทศไทยจะมีการปรับเปลี่ยนระบบวิทยุจากระบบอนาล็อก (Analog) มาเป็นแบบดิจิทัล (Digital) สิ่งที่จะเกิดตามมาคือภาคผู้ส่งกระจายเสียงต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างหรือเครื่องมืออุปกรณ์ใหม่ ผู้รับฟังก็จำเป็นต้องซื้อหาหรือตัดแปลงเครื่องรับวิทยุใหม่ สิ่งนี้จะมีผลกระทบต่อลักษณะการดำเนินงาน การนำเสนอเนื้อหา และพฤติกรรมของผู้ฟัง ตลอดจนปัจจัยภายนอก เช่น การแข่งขันทางธุรกิจวิทยุชุมชน ฐานผู้ฟังที่กว้างไกลกว่าเดิม ฯลฯ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ประกอบการสถานีวิทยุชุมชนต้องตระหนักและมีแนวทางการเตรียมความพร้อม

(5) สถานีวิทยุชุมชนควรมีการก่อตั้งเครือข่ายการทำงานให้เป็นกลุ่มที่มีแนวร่วมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างพลังในการต่อรองและเรียกร้องสิทธิอันพึงมีตามกฎหมาย และเพื่อทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายในการจัดหาอุปกรณ์หรือซ่อมบำรุง ดูแลรักษาอุปกรณ์ รวมไปถึงการพัฒนาความรู้เรื่องการใช้อุปกรณ์เครื่องมือในการออกอากาศ เช่น การร่วมลงขันกันจ้างและจัดหาช่างเทคนิคที่เป็นกองกลางไว้บริการ ทั้งนี้ หากสถานีวิทยุต่างๆ สามารถรวมตัวกันได้เป็นเครือข่ายที่มีพลังก็ย่อมมีโอกาสที่จะร้องขอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือ สถาบันการศึกษาให้มีการจัดอบรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร การได้รับความรู้เรื่องรูปแบบ การดำเนินงาน การผลิตรายการวิทยุ ฯลฯ เพื่อให้รายการของสถานีวิทยุชุมชนมีคุณภาพที่ดีขึ้นไปเรื่อยๆ

(6) สถานีวิทยุชุมชนควรมีการตั้งเป็นองค์กรทางสังคม และสมัครเป็นสมาชิกเพื่อการร่างกฎระเบียบทางจริยธรรมในการดูแลและควบคุมการทำงานด้วยตนเองในระดับภูมิภาคระดับย่อย เช่น ในระดับจังหวัดหรือครอบคลุม 2-3 จังหวัด เพื่อความสะดวกและคล่องตัวในการแจ้งเรื่องราวข่าวสาร และการรวมกลุ่มกันในฐานะสถานีวิทยุ

ชุมชนที่แท้จริงนี้ จะมีพลังที่สามารถเรียกร้องหน่วยงานรัฐ ให้มีการตรวจสอบสถานีวิทยุชุมชนที่แอบอ้างหาผลประโยชน์ซึ่งส่งผลเสียต่อสถานีวิทยุชุมชนที่แท้จริงได้

3. ข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันการศึกษา

(1) สถาบันการศึกษาระดับต่างๆ ในท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับประถมศึกษากระทั่งระดับอุดมศึกษาควรมีการสอดแทรกและปลูกฝังความรู้เรื่องสื่อชุมชน โดยเฉพาะวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายในชุมชน ทั้งความรู้ในหลักการเบื้องต้น ความรู้ในเรื่องรูปแบบรายการ ความรู้เรื่องรูปแบบการมีส่วนร่วมกับสถานี ฯลฯ ตลอดจนความรู้เท่าทันในการแยกแยะประเภทของสื่อวิทยุชุมชน เพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานสำหรับการให้ความสนใจ และสร้างการมีส่วนร่วมในอนาคต

(2) สถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนควรให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของสื่อมวลชนท้องถิ่นในปัจจุบัน เนื่องจากพบว่า องค์ความรู้ด้านการสื่อสารโดยใช้สื่อวิทยุชุมชนนั้นส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษาหรืองานวิจัยขององค์กรส่วนเอกสารตำราหรือหนังสือที่ให้ความรู้เฉพาะสื่อวิทยุชุมชนมีจำนวนน้อย สถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนหรือนิเทศศาสตร์จึงควรพิจารณาเพิ่มรายวิชาหรือหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับสื่อท้องถิ่นหรือการสื่อสารในท้องถิ่น ให้เพิ่มขึ้นหรือปรับวิชาที่มีอยู่ให้ทันสมัยในปัจจุบัน รวมทั้งการเพิ่มสถานีวิทยุชุมชนในท้องถิ่นเป็นกรณีศึกษาในการเรียนรู้

(3) สถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนซึ่งมีองค์ความรู้ในเรื่องการผลิตและการดำเนินรายการวิทยุควรมีส่วนช่วยเกื้อกูลสถานีวิทยุชุมชนที่อยู่บริเวณโดยรอบพื้นที่ของสถาบัน ซึ่งเท่าที่ปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้สถานีวิทยุชุมชนเหล่านั้น มีการเรียกร้องมากในเรื่องการแสวงหาความรู้ในการดำเนินรายการ รูปแบบและวิธีการผลิตที่น่าสนใจ เพราะสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น สถานีวิทยุชุมชนต่างก็ใช้วิธีการดำเนินรายการแบบครูพัถกจำบ้าง หรือทำไปแบบตามมีตามเกิดบ้าง ทำให้ขาดความรู้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ เนื้อหาขาดความ

น่าสนใจ เครื่องมือเชื่อมสภาพก่อนอายุการใช้งาน ฯลฯ ดังนั้น หากมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น จัดอบรม หรือ จัดโครงการเยี่ยมชมสถานีวิทยุทธศาสตร์ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบวิธีการดำเนินรายการให้น่าสนใจหรือนำติดตามกว่าที่เป็นอยู่ อาจจะทำให้สามารถเพิ่มจำนวนผู้ฟังได้

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

(1) จากผลการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่พบว่า ผู้ฟังมีข้อจำกัดในการรับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนเนื่องจากปัญหาด้านจำนวนรายการที่มีน้อย รูปแบบรายการขาดความน่าสนใจ การจัดรายการไม่ต่อเนื่อง การรบกวนสัญญาณของคลื่นวิทยุเชิงพาณิชย์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำกับดูแลของภาครัฐ องค์กรอิสระที่เกี่ยวข้อง และภาคประชาชน ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรศึกษาแนวทางการผนวกการกำกับดูแลสถานีวิทยุชุมชนในบริบทสังคมไทยจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวได้โดยตรง

(2) ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคมกำลังก้าวเข้ามาสู่สังคมไทยและส่งผลกระทบต่อปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ของสถานีวิทยุชุมชน ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยผลกระทบของเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคมที่จะส่งผลกระทบต่อกิจการวิทยุชุมชนของสังคมไทยทั้งในแง่ของข้อกำหนดเชิงเทคนิคในการออกอากาศ การกำหนดนโยบายของสถานี รูปแบบเนื้อหารายการ การวิเคราะห์กลุ่มผู้ฟัง ฯลฯ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวของสถานีวิทยุชุมชนให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี

(3) ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้ฟังที่เป็นเยาวชนและวัยรุ่นมีจำนวนน้อยมากที่รับฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชน เนื่องจากเห็นว่ารูปแบบเนื้อหารายการขาดความทันสมัยไม่น่าสนใจ ทั้งนี้ เยาวชนและวัยรุ่นเป็นกลุ่มผู้ฟังที่สำคัญต่อความอยู่รอดในระยะยาวของกิจการวิทยุชุมชน การศึกษาวิจัยรูปแบบรายการและการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟังกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้ การวิจัยอื่นๆ ที่ผ่านมามีจะพบว่ามีการศึกษารูปแบบ

การสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับวิทยุชุมชน ก็เป็นลักษณะการวิจัยที่มีการจัดกระทำหรือการวิจัยกึ่งทดลอง มีการเก็บข้อมูลครั้งเดียว ซึ่งไม่ยั่งยืนและไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงของชุมชน ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิจัยถึงแนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของวิทยุที่เป็นการศึกษาวิจัยในระยะยาว (Longitudinal Research) ที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายครั้งในมิติและช่วงเวลาต่างๆ กัน เพื่อเป็นการศึกษาความยั่งยืนและต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมของผู้ฟังกลุ่มนี้ได้จริง

(4) เนื่องจากสังคมไทยปัจจุบันมีการใช้สื่อใหม่ (New Media) และสื่อสังคม (Social Media) อย่างแพร่หลายและมีแนวโน้มจะมีปริมาณการใช้งานเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งในสังคมเมืองและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องของการใช้สื่อใหม่และสื่อสังคมในการดำเนินกิจการ การสร้างช่องทางออกอากาศและรูปแบบเนื้อหาที่แปลกใหม่ รวมทั้งการขยายฐานผู้ฟังวิทยุชุมชนผ่านสื่อใหม่และสื่อสังคมเหล่านี้

(5) ผลการศึกษพบว่า ตัวแปรด้านชาติพันธุ์ของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมและมีส่วนร่วมกับกิจการวิทยุชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งเนื้อหาที่ผู้ฟังพึงพอใจในการรับฟังจากวิทยุชุมชนก็เป็นเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ประเพณี อัตลักษณ์ของชุมชน ดังนั้น การวิจัยต่อไปจึงควรศึกษาว่าประเด็นด้านชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี และอัตลักษณ์ของชุมชนของสามารถนำมาใช้ในการสร้างการเปิดรับ สร้างความตระหนัก และการสร้างการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในพื้นที่ได้หรือไม่อย่างไร

(6) เนื่องจากมีแนวโน้มที่ชัดเจนว่า การพัฒนาระบบเทคโนโลยีการกระจายเสียงในอนาคตจำเป็นต้องปรับตัวเข้าสู่ยุคของการใช้ระบบดิจิทัล จึงสมควรจะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมิติความพร้อมสำหรับการรองรับเทคโนโลยีการกระจายเสียงในระบบดิจิทัลของวิทยุชุมชน และผลกระทบต่อการทำงานของผู้ประกอบการและชุมชนในการที่จะพัฒนาตามเทคโนโลยีโดยให้คงหลักการและเจตนารมณ์ของความเป็นวิทยุชุมชนได้ดั้งเดิม ตลอดจนผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อกลุ่มผู้ฟังวิทยุชุมชนในทุกด้าน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (ม.ป.ป.). **คู่มือวิทยุชุมชน (FNS)**. เอกสารอัดสำเนา.
_____.(2549). **วิทยุชุมชน: คลื่นหนูนการสร้างพลังให้ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- คณูชา สลิวศ์. (2549). **การศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนมูลนิธิบุญญาภรณ์ (F.M. 90.75 MHz.) วัดโสมนาราม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่**.วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัวผืน โศทรพย์. (2550). **การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ที่มีต่อรายการวิทยุชุมชนชมรมเครดิตยูเนียนภาคใต้ (เครือข่ายจังหวัดสุราษฎร์ธานี)**. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปัฐยา เรืองเรืองกุลฤทธิ. (2546). **พฤติกรรมกรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัชรี กวางศิริ. (2551). **วิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา : องค์กรชุมชนบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง**. วิทยานิพนธ์ พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิงรอง รามสุด. (2554). **คู่มือจริยธรรมวิทยุชุมชน**. กรุงเทพฯ : สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ.
- ภริตพร สุขโกศล. (2547). **กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ. (2542). **การวิเคราะห์ผู้รับสาร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลัดดา แคนบุญจันทร์. (2553). **พฤติกรรมกรับฟังรายการข่าวสารความรู้ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบเอฟ.เอ็ม. 101.75 MHz. ของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตร มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลีลาวดี วัชรโรบล. (2548). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในวิทยุชุมชน : กรณีศึกษาวิทยุชุมชนคนเมืองปทุม ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาการ) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วิทยุชุมชน: ก้าวเล็กๆที่ชัดเจนบนเส้นทางเสรีสื่อ**. แหล่งที่มา: http://www.thaingo.org/story3/news_radiocommun.htm
[30 กันยายน 2548]
- วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมณกุล. (2547). **แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา**. วารสารนิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 2547.
- ศิวพร ศรีสมัย. (2550). **การเชื่อมโยงสื่อเพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัล: การเชื่อมโยงสารสนเทศจากสื่ออินเทอร์เน็ตสู่วิทยุชุมชน**. วิทยานิพนธ์ นิเทศศาสตรดุฎฎบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุตรา พรทวี. (2544). **ความต้องการรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Atton, C. (2002). **Alternative media**. CA: Sage.

Cochran, W. G. (1953). **Sampling Techniques**, 2nd Ed., New York: John Wiley and Sons, Inc.

Enzensberger, H. M. (1976). Constituents of a theory of the media.' In **Raids and reconstructions: Essays on politics, crime and culture**. (pp. 20-53). London: Pluto Press.

McQuail, D. (1993). **MacQuail's Mass Communication Theory**. Oxford: The Alden Press.

O' Sullivan, T. (1994). Alternative Media. In O' Sullivan, T., Hartley, J., Saunders, D., Montgomery, M., & Fiske, M. **Key Concepts in Communication and Cultural Studies**, 2 nd ed. London: Routledge.

Yamane, T. (1993). **Statistics: An introduct analysis**. 2 nd ed. New York : Harper & Row.